

**CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**

ANALIZA

**VELEPRODAJNOG TRŽIŠTA ZAVRŠAVANJA (TERMINACIJE) POZIVA U
SOPSTVENOJ TELEFONSKOJ MREŽI KOJI SE PRUŽAJU NA FIKSNOJ LOKACIJI**

Podgorica, jun 2017.godine

Sadržaj:

1. REZIME.....	4
2. UVOD.....	7
2.1. Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije	7
2.2. Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija	10
2.3. Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije.....	12
3. DEFINISANJE RELEVANTNOG TRŽIŠTA.....	13
3.1. Opis postupka definisanja tržišta	13
3.2. Utvrđivanje relevantnog tržišta	13
3.3. Određivanje granica relevantnog tržišta	14
3.4. Relevantno tržište u dimenziji usluga	14
3.4.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje - maloprodajni nivo	15
3.4.2. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje - veleprodajni nivo	20
3.4.3. Zamjenjivost na strani ponude - veleprodajni nivo	22
3.4.4. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji	23
3.4.5. Zaključak Agencije o definisanju relevantnog tržišta	24
4. ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA.....	25
4.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta.....	25
4.2. Tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu.	27
4.3. Uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć)	29
4.4. Ekonomija obima i ekonomija opsega	30
4.5. Odsustvo potencijalne konkurencije.....	31
4.6. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom	32
5. PREPREKE RAZVOJU KONKURENCIJE	33
5.1. Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije	34

5.1.1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	34
5.1.2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage	36
5.1.3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu	37
5.1.4. Završavanje (terminacija) poziva	38
5.2. Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije	39
5.3. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacijsku mrežu koje se pruža na fiksnoj lokaciji	39
5.3.1. Prepreke razvoju konkurencije koje prozilaze iz međusobnih odnosa operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu	40
5.4. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	43
5.4.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje interkonekcije	44
5.4.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama	45
5.4.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi	49
6. ODREĐIVANJE OBAVEZA OPERATORIMA SA ZNAČAJNOM TRŽIŠNOM SNAGOM	50
6.1. Obaveza objavljivanja podataka	51
6.2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti	54
6.3 Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija	56
6.4. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja	58
6.5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva	62
7. ZAKLJUČAK	65

1. Rezime

U skladu sa odredbama člana 11 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore”, br. 40/13) kojim je propisana nadležnost Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: Agencija) da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora i preporukom Evropske komisije 2014/710/EU o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji, predmet analize je veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

Period na koji se analiza odnosi obuhvata podatke dobijene od operatora za 2014., 2015. i 2016. godinu.

U uvodnom dijelu analize dat je pregled regulative Evropske unije u oblasti elektronskih komunikacija sa naglaskom na razvoju efikasne konkurencije i sprečavanja monopolskog ponašanja operatora koji imaju značajnu tržišnu snagu. Na pregled regulative Evropske unije nadovezuje se pravni osnov za sprovođenje postupka analize tržišta u Crnoj Gori.

Na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, u periodu koji obuhvata analiza, prisutna su četiri operatora: Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica.

Analiza je podijeljena u nekoliko djelova. Prvi dio se bavi definisanjem relevantnog tržišta. Postupak definisanja obuhvata analizu supstitucije na strani ponude, analizu supstitucije na strani potražnje, utvrđivanje postojanja potencijalne konkurencije i određivanje geografske dimenzije tržišta.

Analiza je pokazala da na posmatranom tržištu ne postoji supstitucija na strani tražnje i ponude, kao ni potencijalna konkurencija. U skladu sa tim, Agencija je odredila 4 relevantna tržišta veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koja se pruža na fiksnoj lokaciji:

1. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;

2. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora MTEL d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
3. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telemach d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
4. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telenor d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo.

Takođe, Agencija je odredila relevantno tržište u geografskoj dimenziji, za veleprodajnu uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koja se pruža na fiksnoj lokaciji i koju nude prethodno navedeni operatori fiksnih mreža, teritorija Crne Gore.

Nakon definisanja relevantnog tržišta slijedi dio koji se bavi analizom relevantnog tržišta sa ciljem da se utvrdi da li postoje faktori koji bi spriječili ili narušili konkurenciju, odnosno da li postoje operatori koji imaju značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu.

Za potrebe ocjene postojanja značajne tržišne snage na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija je kao najznačajnije istakla i analizirala sljedeće kriterijume:

- 1) tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 3) ekonomija obima i ekonomija opsega;
- 4) odsustvo potencijalne konkurencije

Na osnovu analize prethodno navedenih kriterijuma za utvrđivanje značajne tržišne snage na tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija zaključuje da su na posmatranom tržištu Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica operatori sa značajnom tržišnom snagom.

U dijelu koji govori o preprekama u razvoju tržišne konkurencije analizirana su moguća ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom koja mogu da budu usmjerena na izbacivanje postojećih konkurenata sa tržišta, sprečavanje ulaska novih konkurenata na tržište, kao i ponašanja koja mogu da štete interesima krajnjih korisnika.

Za identifikovane operatore sa značajnom tržišnom snagom, Agencija je, uvažavajući relativnu snagu operatora i moguće prepreke za razvoj tržišne konkurencije, utvrdila moguće obaveze.

Za Crnogorski Telekom a.d. Podgorica:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.

Za MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
4. Obaveza kontrole cijena.

2. Uvod

2.1. Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije

Postojeći regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, koji je dopunjen i izmijenjen 2009. godine, rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija.

Regulatorni okvir EU danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije, među kojima je i Crna Gora. Regulatorni okvir je u skladu sa tendencijom konvergencije i obuhvata sve mreže i usluge elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, sadrži sljedeće direktive:

- Direktiva Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“)¹;
- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciju elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („Direktiva o pristupu“)²;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („Direktiva o odobrenju“)³;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („Direktiva o univerzalnom servisu“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama“)⁵.

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, dopunjen je i izmijenjen 2009. godine, donošenjem jednog pravilnika i dvije direktive. Regulatorni okvir izmijenjen je i dopunjen sljedećim dokumentima:

- Pravilnik 1211/2009 o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁶;

---

¹ Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002).

² Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002).

³ Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002).

⁴ Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002).

⁵ Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002).

- Direktiva 2009/136/EC kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača – Direktiva o pravima građana⁷;
- Direktiva 2009/140/EC, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge – Direktiva o boljoj regulaciji⁸.

Evropska Komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela o definisanju i analizi relevantnih tržišta⁹, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenjem iste metodologije definisanja i analize tržišta obezbjeđuje se da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15 Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska Komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

- Preporuku (2003/311/EC)¹⁰ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji;

---

⁶ Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office.

⁷ Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws.

⁸ Directive 2009/140/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services.

⁹ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002).

¹⁰ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

- Preporuku (2007/879/EC)¹¹ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 7 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji;
- Preporuku (2014/710/EU) o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 4 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji¹².

Preporuka iz februara 2003. godine je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine, postojalo 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Evropska komisija je 9. oktobra 2014. godine usvojila Preporuku (2014/710/EC) o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija koja podliježu *ex ante* regulaciji u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge. Preporukom su definisana sljedeća tržišta usluga i to:

- 1) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
- 2) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u mobilnoj telefonskoj mreži;
- 3) a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
- 4) Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da

---

¹¹ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

¹² COMMISSION RECOMMENDATION of 9.10.2014 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna *ex ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

2.2. Pravni osnov za sprovođenje analize tržišta usluga elektronskih komunikacija

Prethodno navedene direktive implementirane su u crnogorsko zakonodavstvo kroz Zakon o elektronskim komunikacijama. Zakonom o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore”, br. 40/13) u članu 11 utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

U cilju obezbjeđenja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija prema Zakonu o elektronskim komunikacijama u Poglavlju VI (članovi 63 – 78) definisan je postupak analize tržišta usluga elektronskih komunikacija, određivanja i analize relevantnih tržišta, određivanje operatora sa značajnom snagom i određivanje obaveza, kao i skup obaveza koje se mogu naložiti operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Osnovni cilj postupka analize tržišta je utvrđivanje efikasnosti tržišne konkurencije na tom tržištu, tj. postojanje jednog ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize ili Testa tri kriterijuma određuju se, zadržavaju, mijenjaju ili ukidaju mjere iz članova 71 do 78 Zakona o elektronskim komunikacijama, pri čemu Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje naređenih mjera.

Zakonom o elektronskim komunikacijama propisano je da se prilikom određivanja relevantnih tržišta iz člana 64 uzima u obzir praksa Evropske unije, što znači da se bez dokazivanja kumulativne ispunjenosti tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), može višiti *ex ante* regulacija samo onih relevantnih tržišta iz Preporuke iz 2014. godine. U skladu sa navedenom preporukom Evropske Komisije, Agencija je donijela Odluku o relevantnim tržištima usluga, br. 0303 - 7119/4 od 28.12.2016. godine, koj su podložna prethodnoj regulaciji.

Ostala tržišta se mogu regulisati ukoliko se utvrdi da su su na tim tržištima istovremeno zadovoljena sljedeća tri kriterijuma:

1. Prisustvo visokih i trajnih prepreka ulasku na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne ili regulatorne prirode;

2. Procjena povećanja konkurentnosti određenog relevantnog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
3. Ocjena regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje radnji i akata kojim se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija, i drugih strukturnih poremećaja na tržištu elektronskih komunikacija.

Shodno navedenom, u slučaju istovremene ispunjenosti sva tri kriterijuma, u skladu sa članom 66 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija je u mogućnosti da vrši *ex ante* regulaciju, kako preostalih tržišta koja su bila sastavni dio stare Preporuke o relevantnim tržištima, tako i bilo kojih drugih tržišta koja su specifična za sektor elektronskih komunikacionih mreža i usluga u Crnoj Gori.

U cilju određivanja relevantnog tržišta, ovim dokumentom Agencija će utvrditi relevantno tržište usluga, kao i geografsku dimenziju utvrđenog relevantnog tržišta. Ovaj postupak će se sprovesti shodno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, a u skladu sa zajedničkim regulatornim okvirom za elektronske komunikacione mreže i usluge, kao i relevantnom pravnom praksom Evropske unije iz područja tržišne konkurencije.

Nakon određivanja prethodno navedenih dimenzija relevantnog tržišta, Agencija će, u saradnji s Upravom za zaštitu konkurencije, ocijeniti efikasnost tržišne konkurencije na tom tržištu.

Agencija će u slučaju nedostatka efikasne tržišne konkurencije, a u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, procijeniti postoji li na tom relevantnom tržištu jedan ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Shodno članu 69 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija rješenjem određuje operatora, odnosno operatore sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, pri čemu nalaže preduzimanje najmanje jedne od mjera iz članova 71 do 78 ovog zakona, uz primjenu načela racionalnosti i proporcionalnosti.

Predmetno veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji (Tržište broj 1), navedeno je u važećoj Preporuci, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena sva tri kriterijuma, te da je podložno *ex ante* regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Iz tog razloga Agencija je u mogućnosti ovo tržište prethodno regulisati, a samim tim i utvrditi bez dokazivanja da su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma navedena u članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama.

2.3. Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 65 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 66 Zakona Agencija sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije. Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije potpisale su, dana 28.04.2009. godine, Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

3. Definisanje relevantnog tržišta

3.1. Opis postupka definisanja tržišta

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se analiza može li potencijalni pružalac javnih elektronskih komunikacionih usluga brzo i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta koristi se tehnika Hipotetičkog Monopolističkog Testa koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo, ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Relevantno geografsko tržište predstavlja geografsku oblast na kome su određeni pružaoci javnih elektronskih komunikacionih usluga uključeni u ponudu i tražnju za uslugama, a gdje su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se ta oblast razlikuje od susjednih geografskih oblasti.

3.2. Utvrđivanje relevantnog tržišta

Na osnovu Zakona o elektronskim komunikacijama Agencija utvrđuje relevantna tržišta podložna prethodnoj regulaciji. Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je dana 28.12.2016. godine donio Odluku o relevantnim tržištima usluga. Ovom Odlukom se određuju relevantna tržišta usluga podložna prethodnoj regulaciji, među kojima je tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

Navedeno tržište je dio važeće Preporuke Evropske komisije, što znači da je Evropska komisija zaključila da su da su na relevantnom tržištu istovremeno zadovoljena potrebna tri kriterijuma, i na taj način utvrdila da je relevantno tržište podložno prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

Utvrđivanje relevantnog tržišta predstavlja osnovu za sprovođenje analize tržišta, koja se sastoji od određivanja relevantnog tržišta i procjene postojanja jednog ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu i određivanja regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, a što je detaljno obrađeno u poglavljima koja slijede.

3.3. Određivanje granica relevantnog tržišta

U procesu određivanja relevantnog tržišta odnosno granica samog tržišta, Agencija je dužna odrediti dimenziju usluga i geografsku dimenziju, vodeći pritom posebno računa o relevantnim Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, kao i o relevantnoj pravnoj praksi Evropske unije iz oblasti tržišnog nadmetanja.

Pri određivanju dimenzije usluga, polazi se od utvrđivanja zamjenjivosti na strani ponude i zamjenjivosti na strani potražnje. Pomoću zamjenjivosti na strani potražnje utvrđuju se usluge koje korisnici smatraju zamjenskim uslugama. Zamjenska usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoje karakteristike, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istorodnu potrebu korisnika. S druge strane, zamjenjivost na strani ponude ukazuje na spremnost operatora da u kratkom, odnosno srednjem roku, ponudi istovjetnu uslugu bez izlaganja značajnim dodatnim troškovima.

Za razliku od potencijalne konkurencije, kod zamjenjivosti na strani ponude aktivni operator odmah reaguje na povećanje cijene. Naime, potencijalnim konkurentima je potrebno više vremena kako bi počeli da nude istovjetnu uslugu na tržištu. Nadalje, u slučaju postojanja zamjenjivosti na strani ponude već aktivni operatori se ne izlažu značajnim dodatnim troškovima, a ulazak potencijalnih konkurenata podrazumijeva značajne nenadoknadle troškove (**eng. *sunk cost***).

Nadalje, isto relevantno tržište čine sve usluge koje su međusobno zamjenjive, bilo na strani potražnje ili na strani ponude.

3.4. Relevantno tržište u dimenziji usluga

Potražnja za uslugom veleprodajnog završavanja poziva u određenu javnu komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji proizlazi iz potražnje za uslugom poziva na maloprodajnom nivou. Stoga je Agencija pri utvrđivanju dimenzije usluga relevantnog tržišta završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, smatrala prikladnim, utvrditi supstitutivne usluge na veleprodajnom tržištu razmatrajući načine putem kojih operatori na maloprodajnom tržištu omogućavaju krajnjem korisniku primanje poziva uvažavajući pritom budući razvoj tržišta.

Supstitutivna usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoje karakteristike, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istu potrebu korisnika.

Polazna tačka za određivanje granica tržišta podložnih ex ante regulaciji je analiza maloprodajnog nivoa, odnosno utvrđivanje zamjenjivosti usluga na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou.

Agencija smatra da se veleprodajno tržište usluge završavanja (terminacije) poziva ne može posmatrati nezavisno od odgovarajućeg maloprodajnog nivoa, koje obuhvata aktivnosti povezane s komercijalnim pružanjem usluge poziva krajnjih korisnika u određenu fiksnu mrežu.

3.4.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje - maloprodajni nivo

Učinci supstitucije na strani potražnje na maloprodajnom nivou predstavljaju učinke zamjenjivosti javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga na relevantnom tržištu zbog kojih korisnici mogu odgovoriti na povećanje cijene jedne usluge prelaskom na korišćenje druge usluge istog operatora ili iste, odnosno zamjenskih usluga ostalih operatora na relevantnom tržištu. Drugim riječima, zamjenjivost na strani potražnje događa se u trenutku kada korisnik određene usluge prelazi na druge, zamjenske usluge kao odgovor na relativno povećanje cijene usluge koju koristi.

U teoriji, ako operator koji nudi uslugu poveća cijenu te usluge, korisnici mogu preći na zamjenske usluge drugih operatora i na taj način prisiliti operatora koji je povećao cijenu svojih usluga da cijene vrati na nivo na koji su bile iz razloga što će u suprotnom početi gubiti korisnike, a samim tim i tržišni udio. Primjena prethodno navedenog argumenta zavisi og snage zamjenjivosti na strani potražnje, odnosno, što je zamjenjivost na strani potražnje jače izražena, operatori su više ograničeni u mogućnosti povećavanja cijena usluga koje nude svojim korisnicima.

Veleprodajnoj usluzi završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj javnoj telefonskoj mreži odgovara usluga primanja/dolaznog poziva na maloprodajnom nivou. Prilikom određivanja usluga koje se mogu smatrati zamjenskim uslugama, a za koje se korisnik može opredijeliti umjesto usluge poziva u određenu fiksnu mrežu, potrebno je proučiti ponašanje korisnika pri čemu u obzir treba uzeti njegove navike, svijest i osjetljivost na promjene cijena usluga. Osnovno je pitanje može li korisnik u slučaju hipotetičkog povećanja cijene usluge jednog operatora, istu zamijeniti drugom uslugom istog operatora ili nekog drugog operatora, kao odgovor na malo, ali značajno, trajno povećanje cijena.

Činjenica je da, prema strukturi troškova poziva, maloprodajna cijena poziva uključuje i trošak veleprodajne usluge završavanja poziva. Uslugu veleprodajnog završavanja poziva u fiksnim mrežama nudi svaki od četiri operatora fiksnih mreža. Takođe, u Crnoj Gori, kao i cijeloj Evropi na snazi je opšteprihvaćeni CPP princip (Calling Party Pays-trošak poziva snosi strana koja zove) prema kome trošak poziva u cjelosti snosi pozivalac. Saglasno tome, povećanje veleprodajne cijene usluge završavanja (terminacije) poziva neće osjetiti korisnik operatora u čijoj je mreži poziv završio, već korisnici operatora od kojeg je poziv upućen.

Saglasno tome, pri određivanju mogućih prepreka potencijalnom povećanju cijena veleprodajnog završavanja poziva u fiksnim mrežama i učinaka njihove zamjene, potrebno je razmotriti ponašanje i pozivaoca i pozvanog, odnosno, korisnikovu cjenovnu osviještenost i osjetljivost na cjenovne promjene. U većini slučajeva postoji osjetljivost korisnika na cijenu usluge koju kupuju i na taj način ograničavaju operatorima potencijalno povećavanje maloprodajnih cijena svojih usluga, a time i veleprodajnih cijena. Međutim, zbog CPP principa, operatori koji povećaju cijenu usluge veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva ne suočavaju se s direktnim cjenovnim ograničenjima s maloprodajnog nivoa, budući da se povećanje maloprodajne cijene odražava na krajnjeg korisnika operatora iz čije je mreže poziv upućen.

Svaki poziv upućen na tačno određeni broj u fiksnoj mreži će rezultirati prosljeđivanjem poziva na birani broj koji je pridružen određenoj fiksnoj lokaciji. Budući da je svaki telefonski broj poseban za svaku određenu fiksnu lokaciju, pozivalac tačno zna koga zove/želi pozvati, iako ne mora znati u kojoj je fiksnoj mreži navedeni broj, odnosno ko je pozvanom korisniku pristupni operator elektronske komunikacione usluge. Razlog za to je, između ostalog, i dostupnost usluge prenosivosti broja. Zbog navedene usluge korisnicima je teže utvrditi operatora pozvanog korisnika i u skladu sa tim i cijenu veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva koju isti primjenjuje, a koja će u konačnom učestvovati u maloprodajnoj cijeni poziva koju plaća pozivaoc.

Takođe, krajnji korisnici, nezavisno od izbora operatora, žele da imaju mogućnost međusobnog komuniciranja. Kako bi im tu komunikaciju omogućili, odnosno kako bi omogućili završavanje poziva na broju na određenoj lokaciji, operatori međusobno povezuju svoje mreže. S obzirom da ni jedan operator ne može umjesto operatora u čijoj se mreži nalazi pozivani broj, završiti poziv u na tačno određeni broj na fiksnoj lokaciji kod drugog operatora, nema prikladne zamjenske usluge.

Usluga veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva, osim što je po samoj svojoj logici i karakteristikama veleprodajna usluga, u slučaju kada su pozivalac i primalac poziva u istoj mreži (**eng. on net calls**) definiše se kao usluga za sopstvene potrebe (**eng. self supply**), što znači da se usluga ne prodaje drugom operatoru već maloprodajnom dijelu istog operatora.

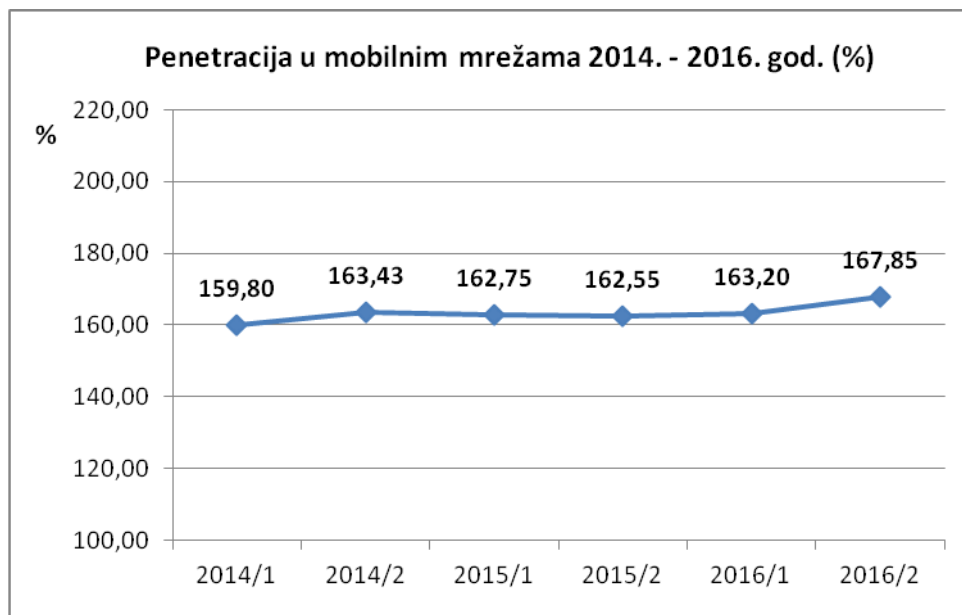
Maloprodajna cijena usluge poziva prema brojevima u fiksним mrežama može stvoriti pritisak na određivanje cijena veleprodajne usluge završavanja (terminacije) poziva jedino na način da se izbjegne mreža operatora na čiji je broj poziv upućen. Međutim, u slučaju poziva u određenu fiksnu mrežu ne postoji ni jedna odgovarajuća zamjenska usluga tom pozivu, osim da poziv završi na broju koji je pozvan i u mreži u kojoj se taj broj nalazi. Iz razloga što nema zamjenske usluge pozivu na određeni broj u određenoj fiksnoj mreži, moraju se sagledati svi mogući alternativni načini komunikacije koji se mogu smatrati adekvatnim zamjenskim uslugama, odnosno, koji bi imali stvarni uticaj na veleprodajnu cijenu usluge završavanja (terminacije) poziva.

3.4.1.1. Pozivi upućeni na brojeve u mobilnoj mreži

Na zamjenjivost poziva iz fiksних mreža prema brojevima u fiksним mrežama pozivima prema brojevima u mobilnim mrežama, utiče niz činilaca.

Naime, pozivalac uvijek ima mogućnost, umjesto upućivanja poziva na broj u fiksnoj mreži, dobiti traženog korisnika na njegov broj u mobilnoj mreži, ukoliko ga krajnji korisnik posjeduje.

Grafik br. 1: Penetracija u mobilnim mrežama

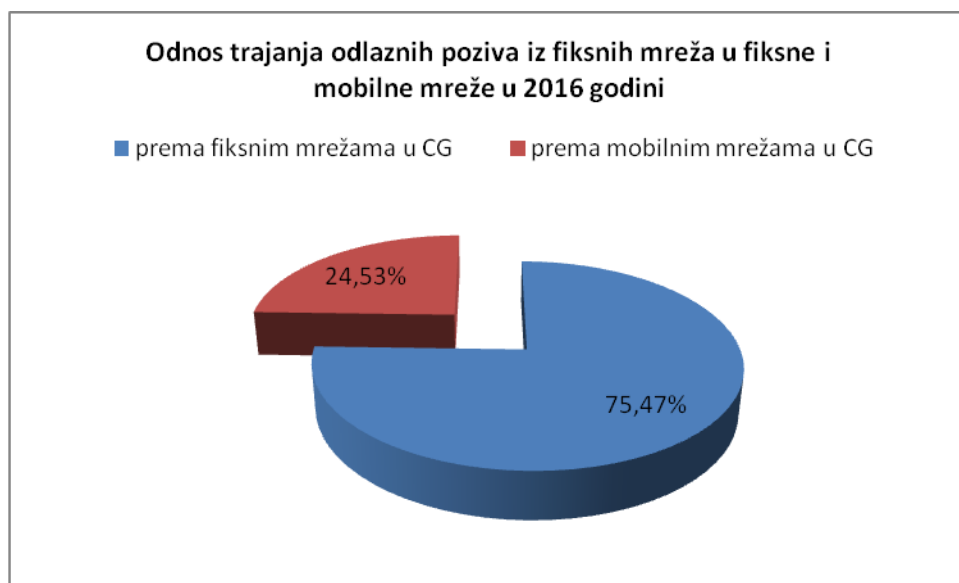
Izvor: upitnik za telefonske usluge u fiksnoj mreži

Penetracija korisnika telefonskih usluga u mobilnoj mreži na kraju 2016. godine iznosi 167,85%, što je za 3,26% više nego na kraju 2015. godine kad je ista iznosila 162,55%. Na osnovu toga, možemo zaključiti da je penetracija mobilne telefonije u Crnoj Gori veoma visoka. Iz navedene perspektive, odnosno zbog dostupnosti pojedinog korisnika i putem broja u mobilnoj mreži, poziv upućen na broj u mobilnoj mreži može se smatrati zamjenskom uslugom pozivu upućenom na broj u fiksnoj mreži.

Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da su cijene poziva upućenih iz fiksnih mreža u mobilnu mrežu veće od cijena poziva iz fiksne mreže u fiksnu mrežu, nije realno očekivati da će korisnik zamijeniti sve svoje pozive prema fiksnoj mreži pozivima prema mobilnim mrežama.

Saglasno navedenom, zamjena poziva iz fiksne u fiksnu mrežu pozivima iz fiksne u mobilnu mrežu, od strane cjenovno osjetljivog pozivaoca, realna je u situaciji kada je važno u određenom trenutku uspostaviti poziv. Zato se pozivi iz fiksne u mobilnu mrežu u prethodno opisanoj situaciji mogu smatrati zamjenskim uslugama. Isto tako, Agencija smatra kako je opisanu zamjenjivost potrebno posmatrati u širem okviru, odnosno vodeći računa o kontinuiranom rastu broja i trajanja poziva upućenih iz fiksnih prema mobilnim mrežama.

Grafik br. 2: Odnos trajanja odlaznih poziva iz fiksnih mreža u fiksne i mobilne mreže (2016. godina)

Grafik br. 3: Odnos broja odlaznih poziva iz fiksnih mreža u fiksne i mobilne mreže (2016. godina)

Shodno navedenom, a na osnovu prikazanog na slikama 3. i 4. gdje je vidljivo da najveći broj poziva iz fiksnih mreža upućen u fiksne mreže, Agencija zaključuje da poziv upućen na broj u mobilnoj mreži nije supstitutivna usluga pozivu upućenom na broj u fiksnoj mreži.

Imajući u vidu princip po kojem cijeli trošak poziva snosi strana koja je uputila poziv (**eng. Caling Party Pays-CPP**) koji je na snazi i specificnost veleprodajne usluge završavanja (terminacije) poziva, Agencija je razmatrajući zamjenjivost na strani tražnje na maloprodajnom nivou, razmotrila sve moguće supstitutivne usluge pozivima u određenu fiksnu mrežu. Kako je gore i navedeno, poziv na određeni broj u fiksnoj mreži nema odgovarajuće supstitutivne usluge zbog svih već navedenih razloga.

Takođe, Agencija smatra kako korisnici navedene vrste poziva smatraju komplementarnim uslugama, posebno stoga što ugovaranjem javno dostupne telefonske usluge na fiksnoj lokaciji, korisnici ne razdvajaju ove vrste poziva, odnosno istovremeno ostvaruju mogućnost poziva prema mobilnim i poziva prema fiksnim mrežama.

Na osnovu prethodno navedenog, Agencija smatra kako su, pozivi iz fiksnih mreža prema brojevima u mobilnim mrežama i pozivi iz fiksnih mreža prema brojevima u fiksnim mrežama komplementarne usluge.

3.4.1.2. Zaključak

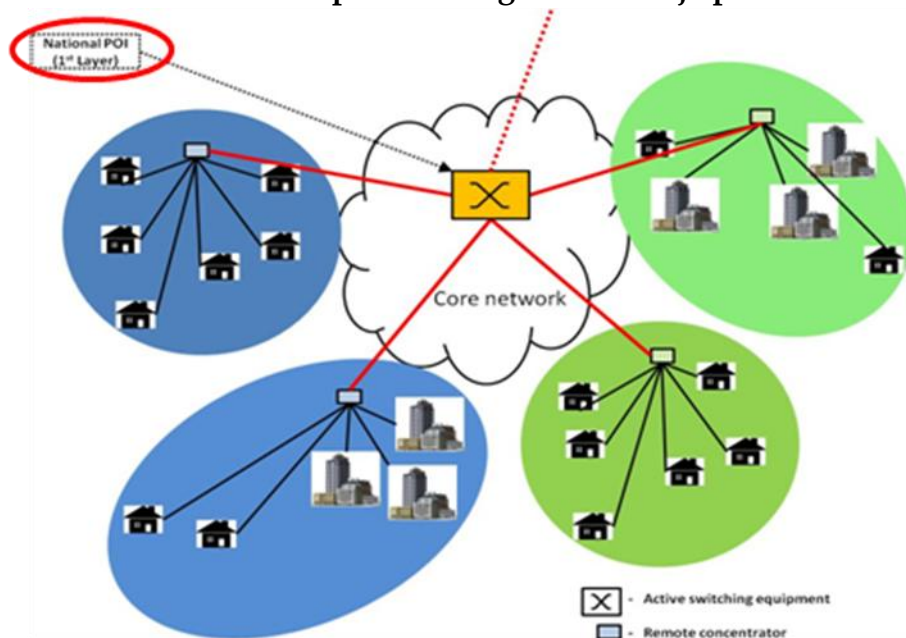
Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da potražnja za uslugom veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva na fiksnoj lokaciji na veleprodajnom nivou proizlazi iz:

- potražnje za uslugama poziva na broj u određenoj fiksnoj mreži nezavisno od javne elektronske komunikacione mreže u kojoj je poziv započeo.

3.4.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje - veleprodajni nivo

Na sledećoj slici je dat šematski prikaz usluge terminacije poziva

Grafik br. 4: Šematski prikaz usluge terminacije poziva

Cilj analize na veleprodajnom nivou je utvrditi da li postoji zamjenska usluga veleprodajnoj usluzi završavanja (terminacije) poziva na način da, u slučaju da operator koji nudi uslugu veleprodajnog završavanja poziva poveća cijenu, korisnici usluge veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva mogu preći na neku istu ili sličnu uslugu, odnosno, uslugu koja se može smatrati zamjenskom uslugom veleprodajnoj usluzi veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva. Postojanje zamjenske usluge procjenjuje se sprovođenjem analize zamjenjivosti na strani potražnje i zamjenjivosti na strani ponude.

Prije same procjene zamjenjivosti na strani potražnje na veleprodajnom nivou, važno je istaći specifičnost usluge veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva. Naime, uslugu veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva nude svi operatori mobilnih i fiksnih mreža na tržištu koji imaju krajnje korisnike povezane na svoju mrežu.

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je odlukom iz 2013. godine, a nakon urađene analize tržišta završavanja (terminacije) poziva, odredila operatore: Crnogorski Telekom a.d. Podgorica i MTEL d.o.o. Podgorica operatorima sa značajnom tržišnom snagom na tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj mreži koja se pruža na fiksnoj lokaciji. Navedeni operatori pružaju uslugu završavanja (terminacije) poziva u skladu s uslovima/obavezama definisanim analizom iz 2013. godine.

Zavisno od ostvarene arhitekture interkonekcije, odnosno od tačaka interkonekcije između ostalih operatora i Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica, za uslugu završavanja (terminacije) poziva, operator korisnik Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica plaća naknade prema važećim cijenama.

Uzimajući u obzir zamjenjivost tražnje na maloprodajnom nivou, odnosno činjenicu da na istoj ne postoji održiva supstitutivna usluga pozivu na broj u fiksnoj mreži, Agencija smatra da na veleprodajnom nivou, takođe, ne postoji održiva supstitutivna usluga usluzi završavanja (terminacije) poziva na broj u određenoj fiksnoj mreži. Dakle, ne postoji nikakva prepreka koja će spriječiti moguće povećanje veleprodajnih cijena operatora u svrhu povećanja sopstvenih prihoda i troškova konkurencije.

Naime, operator čiji je korisnik započeo poziv ne može ugovoriti niti platiti naknadu za uslugu završavanja (terminacije) poziva nekom drugom operatoru, već samo operatoru pozvanog korisnika. Zato je, na osnovu gore navedenog, na veleprodajnom nivou moguće završiti poziv samo na broju na koji je poziv (od krajnjeg korisnika) i upućen, odnosno navedeni poziv može završiti samo u mreži operatora koji je pristupni operator pozvanom korisniku. Iz navedenog razloga, usluge završavanja (terminacije) poziva koje nude operatori na tržištu nisu međusobno zamjenjive.

Shodno navedenom, Agencija je zaključila da je relevantno veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva na fiksnoj lokaciji, posebno tržište za svakog operatora fiksnih mreža na tržištu.

3.4.3. Zamjenjivost na strani ponude - veleprodajni nivo

Agencija je analizirala može li budući ponuđač brzo i uz relativno male troškove ponuditi veleprodajnu uslugu završavanja (terminacije) poziva trećoj strani kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetičkog monopoliste. Prilikom razmatranja zamjenjivosti na strani ponude na veleprodajnoj nivou, sagledane su dvije mogućnosti.

Prva mogućnost se odnosi na situaciju kada su sve ili bar značajan dio fiksnih lokacija krajnjih korisnika povezane na dvije ili više različitih pristupnih mreža. U navedenom slučaju bi bilo moguće da povećanje veleprodajne cijene usluge završavanja (terminacije) poziva jednog operatora bude ograničeno zamjenjivosti na strani ponude, odnosno mogućnosti da poziv završi u mreži drugog operatora koji je "prisutan" na navedenoj lokaciji i može u kratkom vremenu ponuditi istu veleprodajnu uslugu. S obzirom na stanje tehnologije i pristupne mreže u Crnoj Gori, trenutno ne postoji mnogo lokacija koje su pokrivena pristupnim mrežama dva ili više operatora, pa zato Agencija

smatra da, u vremenskom razdoblju na koje se odnosi analiza, pomenuta mogućnost nije realna.

Druga mogućnost zamjenjivosti na strani ponude se odnosi na situaciju kada bi bilo tehnički moguće da pozive na lokaciji krajnjeg korisnika završava (terminira) operator različit od operatora koji pruža uslugu pristupa krajnjem korisniku na datoj lokaciji. Prethodno navedeno bi imalo uticaj na ponašanje hipotetičkog monopoliste, odnosno na mogućnost povećanja cijena, budući da bi na taj način isto bilo ograničeno. Trenutno, s obzirom na status tehnologije ni takva zamjenjivost na strani ponude nije moguća, a Agencija smatra da se, u vremenskom razdoblju na koje se odnosi navedena analiza, situacija neće promijeniti.

U skladu sa navedenim, ako hipotetički monopolista poveća veleprodajnu cijenu usluge završavanja (terminacije) poziva, ni jedan drugi operator neće moći zamijeniti ili početi pružati uslugu završavanja (terminacije) poziva u mrežu tog operatora. Operator može odgovoriti na povećanje cijena hipotetičkog monopoliste jedino povećanjem sopstvene cijene završavanja (terminacije) poziva, a što ne ograničava povećanje cijena hipotetičkog monopoliste.

U skladu s navedenim, a uzimajući u obzir trenutni stepen razvoja tehnologije, Agencija smatra da na veleprodajnom nivou ne postoji nikakva mogućnost zamjenjivosti na strani ponude, i smatra da se situacija, u vremenskom razdoblju na koje se odnosi navedena analiza, neće promijeniti.

3.4.4. Relevantno tržište u geografskoj dimenziji

Relevantno tržište u geografskoj dimenziji obuhvata sve geografske oblasti u kojima određeni operatori pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno, sve oblasti u kojima postoje isti uslovi za razvoj konkurencije.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije geografska dimenzija relevantnog tržišta je uglavnom određena na osnovu pokrivenosti mrežom i postojanjem jednakog pravnog i regulatornog okvira u određenoj geografskoj oblasti.

Na osnovu prethodno navedenog, a uzimajući u obzir analizu zamjenjivosti usluge završavanja (terminacije) poziva na maloprodajnom i veleprodajnom nivou, Agencija zaključuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji za pružanje navedene usluge u opsegu nacionalno, odnosno relevantno tržište u geografskoj dimenziji čini cijela teritorija Crne Gore. Isto tako, pravni i regulatorni okvir relevantan za predmetne

usluge, odnosno pravni i regulatorni okvir koji se odnosi na sektor elektronskih komunikacija, je isti na cijeloj teritoriji Crne Gore.

3.4.5. Zaključak Agencije o definisanju relevantnog tržišta

Agencija je utvrdila da, relevantno tržište završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu elektronsku komunikacionu mrežu koje se pruža na fiksnoj lokaciji, obuhvata usluge interkonekcije koje se nude na pristupnoj tački operatora na kojoj operator prenosi pozive drugih operatora, kao i pozive upućene iz sopstvene mreže, a koji su upućeni na sopstvene geografske brojeve (**eng. on net calls**) i negeografske brojeve.

Shodno gore navedenom, Agencija je odredila 4 relevantna tržišta veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koja se pruža na fiksnoj lokaciji:

1. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
2. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora MTEL d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
3. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telemach d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
4. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telenor d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji, za veleprodajnu uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koja se pruža na fiksnoj lokaciji i koju nude prethodno navedeni operatori fiksnih mreža, teritorija Crne Gore.

4. Analiza relevantnog tržišta

4.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta

Saglasno odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, poglavlje VI koje se odnosi na zaštitu konkurencije u oblasti elektronskih komunikacija, postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procijene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike.

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija izračunava tržišno učešće na određenom relevantnom tržištu i tumači ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima.

Nakon utvrđivanja i određivanja relevantnog tržišta, Agencija će, u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama i prikupljenim podacima procijeniti da li postoji na konkretnom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom koja mu omogućava da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

Agencija vrši analizu relevantnih tržišta i utvrđivanje značajne tržišne snage, u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, uzimajući u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske Unije, odnosno drugih relevantnih međunarodnih organa ili organizacija.

U procjenjivanju pojedinačne značajne tržišne snage na relevantnom tržištu koje je predmet analize, Agencija u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama primjenjuje neke od sljedećih kriterijuma:

- 1) tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) barijere za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
- 3) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 4) odsustvo potencijalne konkurencije;
- 5) ekonomija obima i ekonomija opsega;
- 6) tehnološka prednost i superiornost;

- 7) nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
- 8) stepen vertikalne integracije;
- 9) stepen diverzifikacije usluga;
- 10) povlašćen pristup tržištima kapitala ili finansijskim resursima;
- 11) ograničenje povećanja kapaciteta;
- 12) povezanost usluga koje pruža.

Nakon utvrđivanja i određivanja relevantnog tržišta, koji su opisani u poglavlju 4 ovog dokumenta, Agencija će, u svrhu procjene postojanja značajne tržišne snage operatora, izračunati tržišne udjele operatora na određenom relevantnom tržištu i tumačiti ih u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima i mjerodavnom pravnom praksom Evropske unije iz oblasti tržišnog nadmetanja.

Potom će, analizom prikupljenih podataka u skladu s ostalim kriterijumima iz člana 68. Zakona o elektronskim komunikacijama, procijeniti postoji li na navedenom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom koji se nalazi u takvom ekonomskom položaju koji mu omogućuje da se u značajnoj mjeri ponaša nezavisno od konkurenata, korisnika usluga i potrošača.

Uzevši u obzir činjenicu da operatori imaju mogućnost da terminiraju pozive samo za korisnike direktno spojene na sopstvenu infrastrukturu, Agencija će za potrebe procjene značajne tržišne snage operatora posmatrati s jedne strane Crnogorski telekom ad, kao operatora s najvećom bazom korisnika spojenih sopstvenom pristupnom infrastrukturom, a s druge strane sve ostale operatore na tržištu.

Prema prikupljenim podacima, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica naplaćuje uslugu veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva za 90,76% priključaka, dok ostali operatori to čine kod 9,24% priključaka. S obzirom da sam Crnogorski Telekom a.d. Podgorica naplaćuje navedenu uslugu značajno većem broju korisnika od ostalih operatora ukupno, Agencija je odlučila u nastavku ovog poglavlja da analizira tržišnu snagu Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica s jedne strane i tržišnu snagu ostalih operatora zajedno, s druge strane.

Uz opisani pristup, Agencija će, prilikom procjenjivanja pojedinačne značajne tržišne snage na relevantnom tržištu koje je predmet analize primijeniti sljedeće kriterijume:

- 1) tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);

- 3) ekonomija obima i ekonomija opsega;
- 4) odsustvo potencijalne konkurencije.

4.2. Tržišni udio operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu.

Tržišni udio je kriterijum relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom periodu.

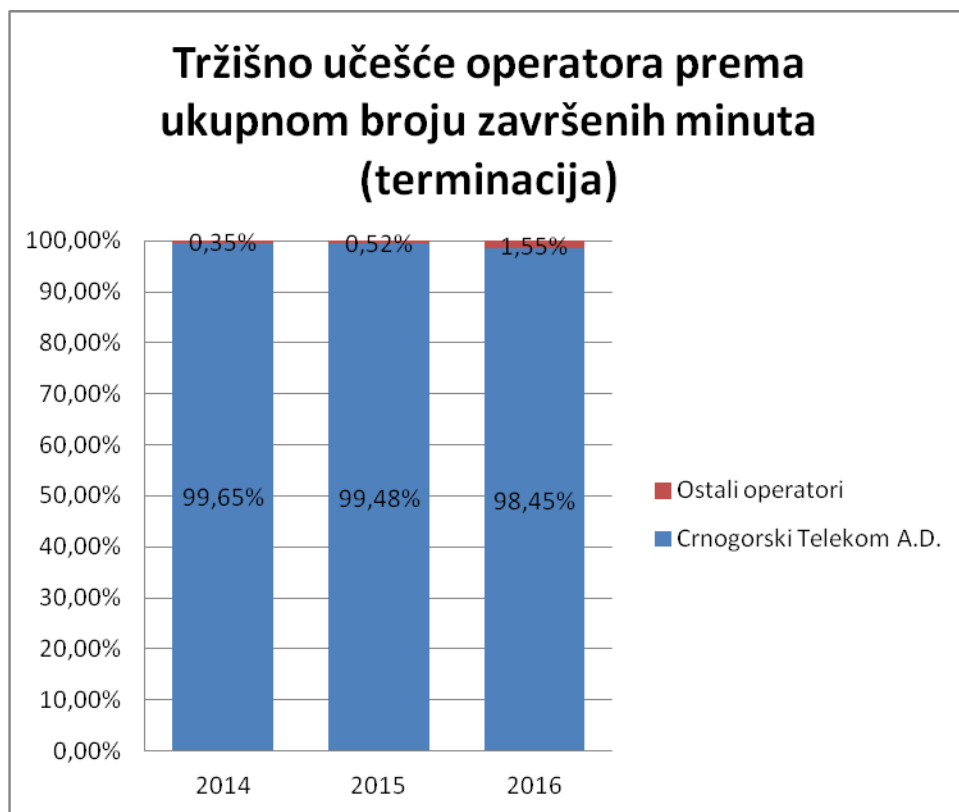
Tržišni udio se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa smjernicama Evropske komisije, visoki tržišni udio nije sam po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage (dominacije) na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu.

Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25% vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu i u skladu s tim, operator čije tržišno učešće premašuje 50% je sam po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage. Shodno praksi donošenja odluka od strane Evropske komisije, zabrinutost oko utvrđivanja pojedinačne značajne tržišne snage uglavnom nastaje u situaciji u kojoj operator ima tržišni udio iznad 40%. U skladu sa tim, postojanje značajne tržišne snage može u nekim slučajevima proizaći iz tržišnog učešća koji je manji od navedenog.

Takođe, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isti stabilan kroz određeni vremenski period. S druge strane, promjenjivi tržišni udjeli pokazatelji su smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim udjelima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u prihodu ili broju usluga, koje operator nudi na tržištu.

Stoga će Agencija u ovom poglavlju, za potrebe procjene značajne tržišne snage operatora na tržištu veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koje se pruža na fiksnoj lokaciji izračunati tržišni udio operatora prema trajanju terminiranih poziva te će isti tumačiti u skladu sa smjernicama Evropske komisije i relevantnom pravnom praksom Evropske unije iz oblasti tržišne konkurencije.

Grafik br. 5: Udio operatora prema ukupnom obimu terminiranog govornog saobraćaja (uključujući saobraćaj koji terminira iz mreža nacionalnih operatora (mobilnih i fiksnih) kao i saobraćaj koji terminira iz međunarodnih mreža)

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ima najveći udio prema obimu terminiranog saobraćaja u svoju fiksnu mrežu od početka posmatranog perioda. U posmatranom periodu se udio ostalih operatora povećao sa 0,35% na kraju 2014. godine na 1,55% na kraju 2016. godine.

Nadalje, kako je navedeno u poglavlju 4, poziv može završiti samo u mreži operatora koji je pristupni operator pozvanog korisnika. Uzimajući u obzir prethodno navedeno, Agencija je utvrdila 4 relevantna tržišta koja se odnose na pružanje usluge veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacionu mrežu na fiksnoj lokaciji. Iz prethodno definisanog proizlazi da svaki od 4 operatora fiksnih mreža koji omogućava uslugu veleprodajnog završavanja poziva u svoju mrežu, posjeduje 100% tržišnog udjela prema prihodima i prema trajanju, odnosno saglasno Smjernicama Evropske komisije, a s obzirom na stabilnost tržišnog udjela, ima značajnu tržišnu snagu.

Međutim, važno je naglasiti kako visoki tržišni udio nije jedini i odlučujući kriterijum u procjenjivanju pojedinačne značajne tržišne snage. Tržišni udio jedino može ukazati na mogućnost postojanja značajne tržišne snage pojedinog operatora. Isto tako, iz Smjernica Evropske komisije proizlazi da: „*dominantna pozicija može proisteci iz kombinacije kriterijuma za određivanje značajne tržišne snage, koji uzeti u obzir odvojeni možda ne bi bili odlučujući*“. Saglasno navedenom, Agencija je mišljenja kako treba uzeti u obzir i druge kriterijume kako bi utvrdila postoji li na određenom tržištu operator koji djeluje nezavisno o konkurenciji i korisnicima.

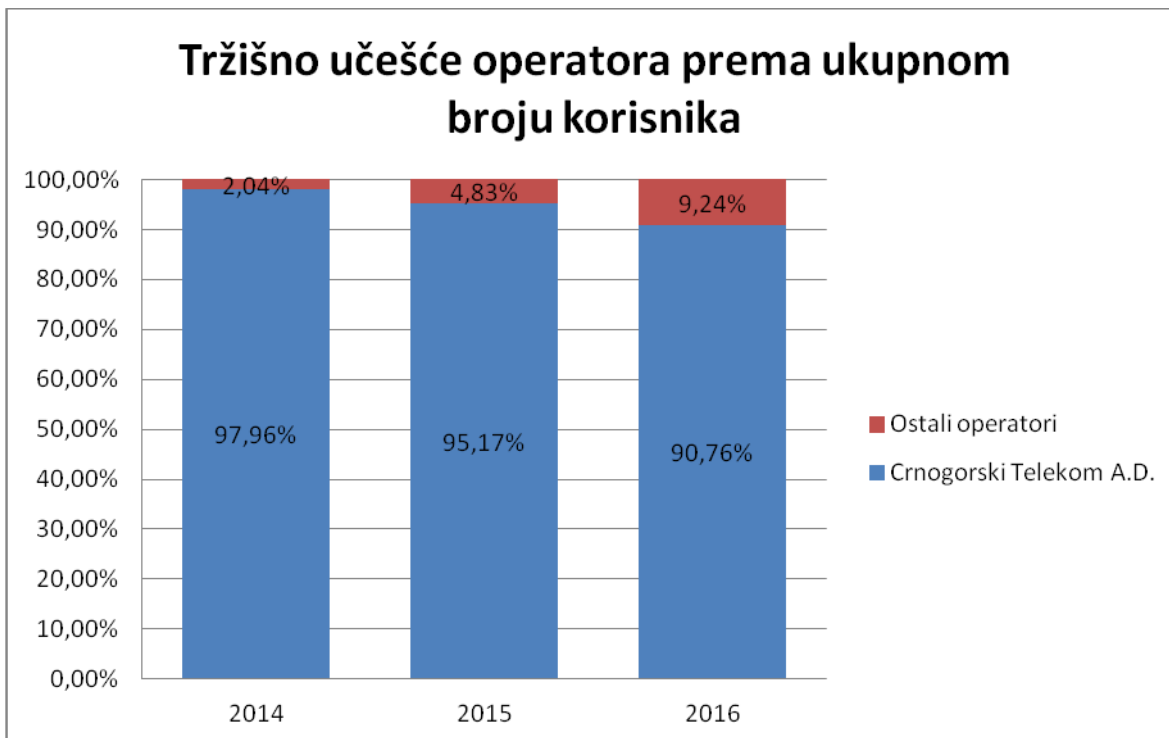
4.3. Uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć)

Kompenzaciona kupovna moć postoji u situaciji kada određeni kupac, operator (ili više njih), ima veliku pregovaračku moć, a samim time i značajan uticaj na konkurenciju, kojim onemogućava da se drugi operator ponaša nezavisno od konkurencije i korisnika.

Kompenzaciona kupovna moć proizlazi iz velikog učešća operatora u ukupnim prihodima drugog operatora kada na tržištu postoji mogućnost izbora pružaoca usluge ili kada je operator u mogućnosti da samostalno pruža određenu uslugu.

Veleprodajna usluga završavanja (terminacije) poziva je vrlo specifična, a trenutno stanje tehnologije na veleprodajnom nivou ne omogućava nikakvu zamjenjivost na strani ponude zbog čega operator čiji je korisnik započeo poziv ne može ugovoriti niti platiti naknadu za završavanje (terminaciju) poziva nekom drugom operatoru, već samo operatoru pozvanog korisnika. U skladu sa navedenim, zbog mogućnosti ostvarivanja govorne komunikacije među korisnicima različitih mreža, svi operatori na tržištu nude uslugu završavanja (terminacije) poziva. Svaki operator na tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu telefonsku mrežu koje se pruža na fiksnoj lokaciji, posjeduju 100% tržišnog udjela. Činjenica je da svaki operator u ovome slučaju ima dominantan položaj na tržištu veleprodajnog završavanja poziva u vlastitoj mreži.

Grafik br. 6: Tržišno učešće operatora prema broju korisnika

Iako prikazani tržišni udio prema broju korisnika sa slike ukazuje na veliki nesrazmjer u broju korisnika Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica u odnosu na broj korisnika ostalih operatora, na tržištu veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva, bitno je voditi računa o činjenici da poziv može veleprodajno završiti samo u mreži operatora koji je pristupni operator pozvanog korisnika.

S obzirom na sve navedeno, Agencija zaključuje kako se niti jedan od operatora ne nalazi u nepovoljnom položaju iako ostali operatori, zbog slabije tržišne pozicije, imaju manju kompenzacionu kupovnu moć u odnosu na Crnogorski Telekom a.d. Podgorica.

4.4. Ekonomija obima i ekonomija opsega

Ekonomije obima (**eng. economies of scale**) nastaju smanjivanjem jediničnih (prosječnih) troškova proizvodnje, zbog povećanja obima (volumena) proizvodnje. Važne su zbog ostvarivanja troškovnih prednosti iz veličine pojedinih poslovnih operacija, odnosno, u industrijama gdje je efekt ekonomija obima veći, veće preduzeće uvijek ima troškovne prednosti nad malim poduzećem. Mogućnost osiguravanja nižih troškova, i zbog toga postizanja niskih cijena, čini važan izvor konkurentske prednosti na tržištima gdje je cjenovna konkurencija glavni oblik suparništva među preduzećima.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je dugo godina bio jedini operator koji je pružao pristup javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, a samim tim i javno dostupnu telefonsku uslugu u fiksnoj mreži, krajnjim korisnicima na teritoriji Crne Gore i kao takav uživa prednosti ekonomija obima pružajući navedene usluge. Iz navedenog slijedi kako je jedinični trošak Crnogorskog Telekom-a a.d. Podgorica za pružanje navedenih usluga puno niži od troška koji će za istu uslugu imati operator koji tek ulazi na tržište. Naime, trošak usluge veleprodajnog završavanja (terminacije) poziva operatora koji koriste veleprodajnu uslugu je po minutu poziva uvijek isti, bez obzira koliko minuta poziva su korisnici tog operatora generisali. Za razliku od ostalih operatora, u slučaju Crnogorskog Telekom-a a.d. Podgorica, ukupni trošak usluge po jedinici pružanja usluge pada u odnosu na ostvareni broj minuta.

Isto tako, a kako je i u prethodnim poglavljima već i navedeno, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ima najveću bazu korisnika i najrašireniju mrežu, odnosno infrastrukturu koju je teško duplicirati, iz čega proizlaze osnovne prednosti Crnogorskog Telekom-a a.d. Podgorica vezane za ekonomije obima.

Budući da Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, iz razloga što ima nadzor nad infrastrukturom koju je teško duplicirati, većinu usluga pruža putem sopstvene mreže (za vlastite potrebe; *eng. self supply*), a ostali operatori, većinu usluga kupuju na veleprodajnom nivou, lako je zaključiti da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica u poziciji u kojoj može koristiti prednosti ekonomija obima, dok kod ostalih operatora to nije slučaj. Isto tako Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ima veći broj krajnjih korisnika koji generišu veći broj minuta nego korisnici ostalih operatora, a čime Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ostvaruje ekonomiju obima.

4.5. Odsustvo potencijalne konkurencije

Sama terminacija poziva u određenu mrežu odvija se u uslovima nepostojanja konkurencije, jer do korisnika te mreže se može doći samo uz pristanak operatora koji zadržava ekskluzivno pravo na definisanje uslova za pristup svojim korisnicima.

Može se zaključiti da na tržištu završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji ne postoji potencijalna konkurencija

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da upotreba drugih kriterijuma u procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu nema značaj i ne bi mogla dati drugi rezultat u pogledu značajne tržišne snage.

4.6. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnim veleprodajnim tržištima završavanja (terminacije) poziva u određenu telefonsku mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji, ne postoji efikasna konkurencija, te predlaže određivanje sljedećih operatora kao operatora sa značajnom tržišnom snagom:

1. Operator Crnogorski Telekom a.d Podgorica određuje se operatorom sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
2. Operator MTEL d.o.o. Podgorica određuje se operatorom sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
3. Operator Telemach d.o.o. Podgorica određuje se operatorom sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
4. Operator Telenor d.o.o. Podgorica određuje se operatorom sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;

5. Prepreke razvoju konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu ex ante regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika¹³.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira, s obzirom da se radi o preprekama koje se mogu, ali ne moraju pojaviti na svakom tržištu i u svakoj situaciji. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošenje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (*textbook monopoly behaviour*).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se

---

¹³ *Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework*, Final Version May 2006, ERG (06)33

realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješiti efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

5.1. Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su, shodno tržišnoj dimenziji, poznata četiri slučaja, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

5.1.1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu¹⁴. Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima

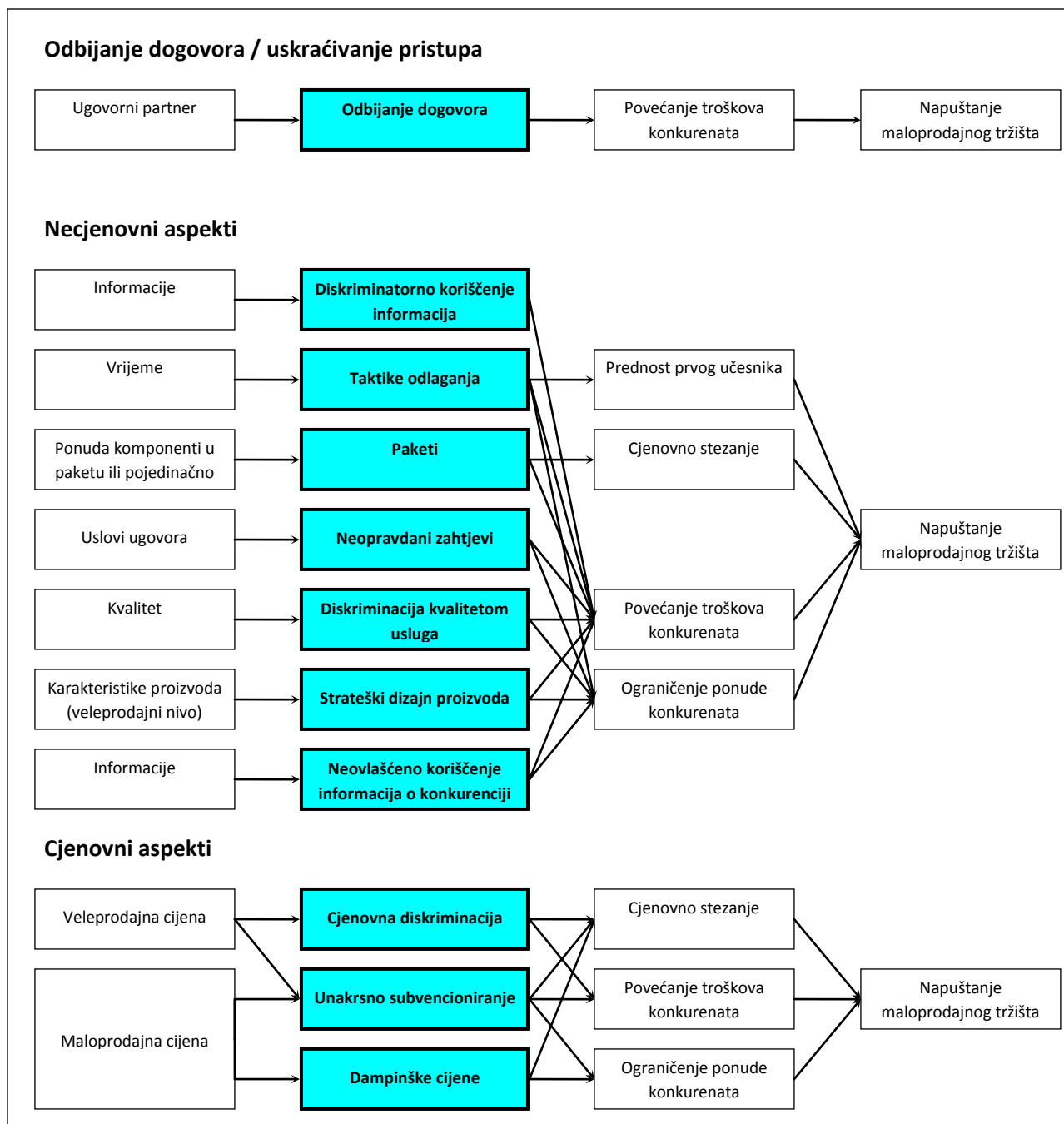
---

¹⁴ Operator sa značajnom tržišnom snagom može biti prisutan i na dva srodna vertikalno povezana veleprodajna tržišta

značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje odgovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminirajuće korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Predatorske cijene.

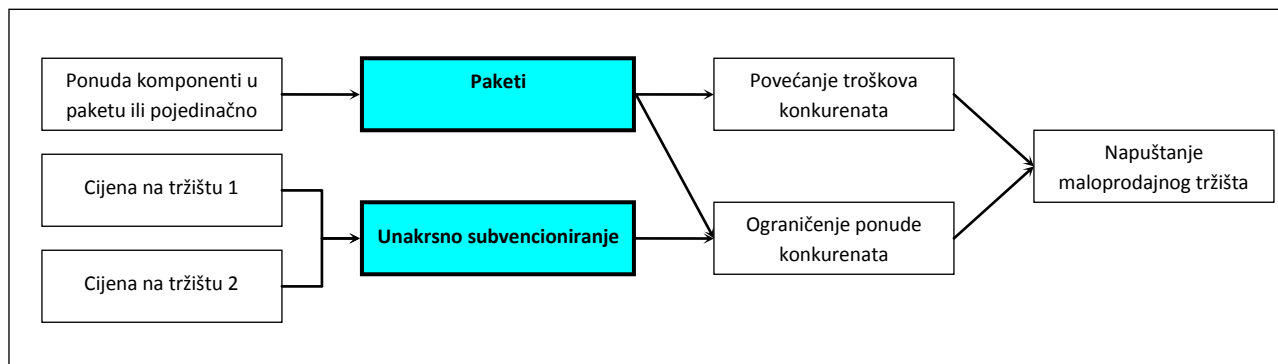
5.1.2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati

između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

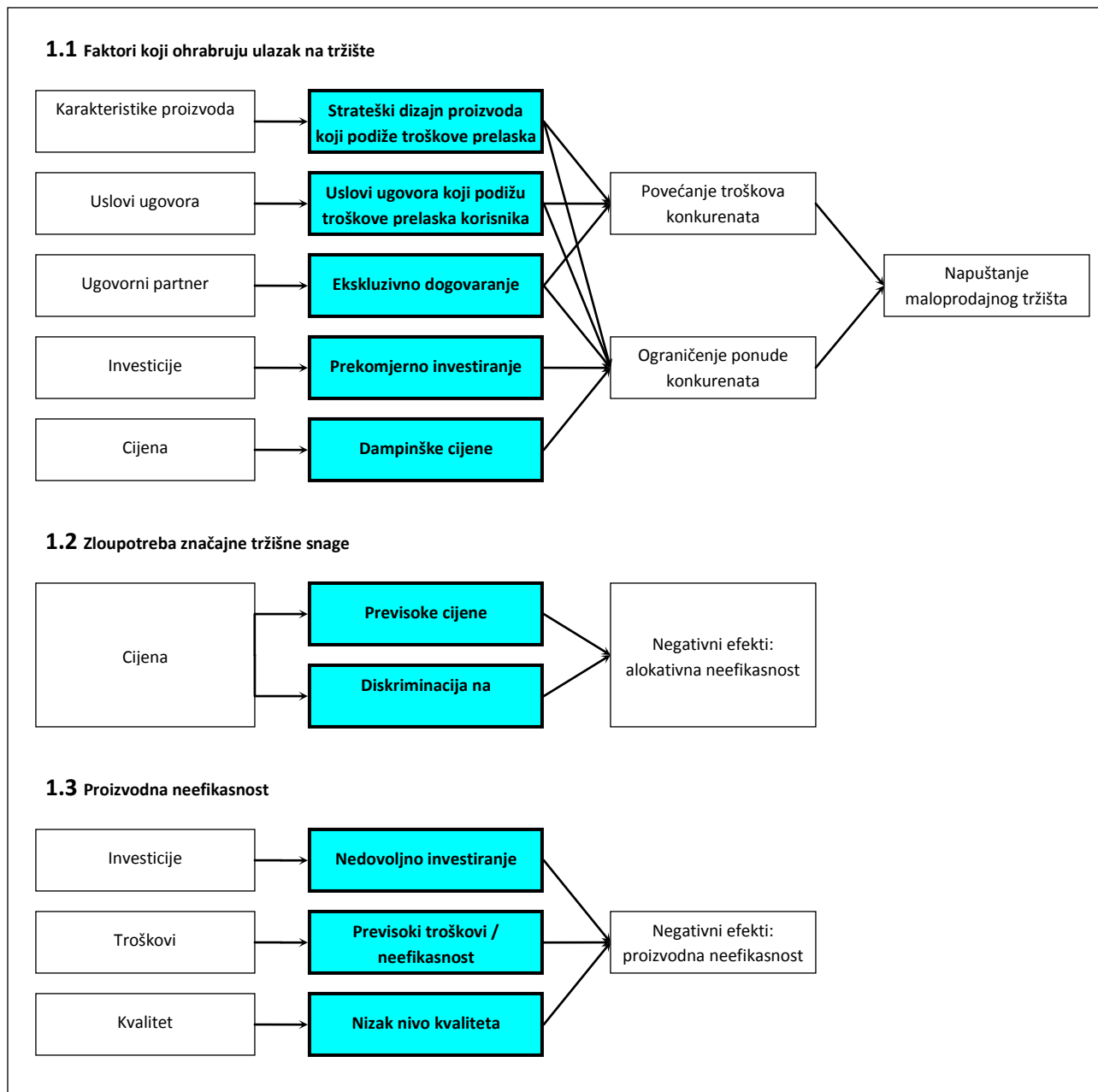

5.1.3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

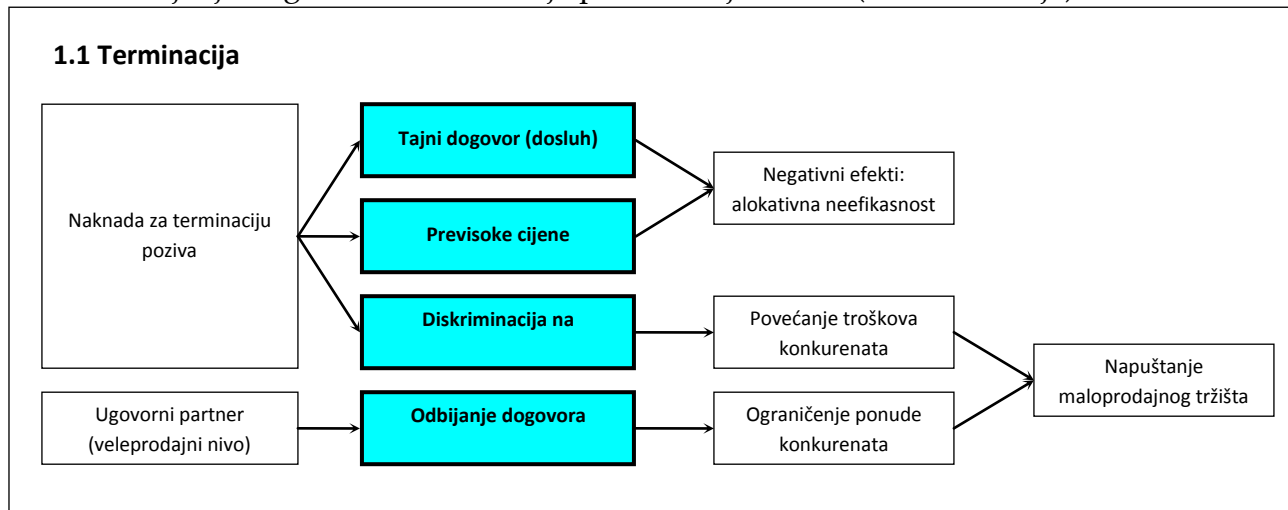
5.1.4. Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome dvije ili više mreža pružaju istu uslugu, pa da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju, potrebno je izvršiti povezivanje mreža.

U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovore veleprodajne uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).

5.2. Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Prepreka razvoju tržišne konkurencije, koja se ogledaju u određenom ponašanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj i ogleda se u posledicama na tržištu. Uzročno posledična dimenzija prepreka pomaže pri dinamičkom sagledavanju tržišne konkurencije i postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom. Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posledičnu dimenziju kroz elemente:

- Strateške promjenljive: cijena, kvalitet, vrijeme, informacije,...
- Postupanje: cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija,...
- Posledice: povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (*eng. foreclosure*).

5.3. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacijsku mrežu koje se pruža na fiksnoj lokaciji

Prepreke razvoju konkurencije na tržištima završavanja (terminacije) poziva u pojedinu mrežu mogu nastati od strane sva četiri operatora s obzirom da postoje četiri različite fiksne mreže i četiri operatora sa značajnom tržišnom snagom. No, isto tako je činjenica da sva četiri operatora na tržištima završavanja (terminacije) poziva, iako imaju status značajne tržišne snage za uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, ne mogu značajnu tržišnu snagu iskoristiti na jednak način. Prema podacima iz poglavlja 4. jasno je da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, iako ima značajnu tržišnu snagu na tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu je u povoljnijoj situaciji od drugih operatora sa značajnom tržišnom snagom.

5.3.1. Prepreke razvoju konkurencije koje prozilaze iz međusobnih odnosa operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu

Neravnoteža u mogućnosti iskorišćavanja položaja značajne tržišne snage utiče i na određivanje prepreka razvoju konkurencije zbog toga što operator koji ima najveće učešće u pružanju određene usluge ima i najveću mogućnost da iskoristi položaj značajne tržišne snage, bez obzira što četiri operatora imaju status značajne tržišne snage za uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu.

5.3.1.1. Previsoke cijene

Ova prepreka razvoju konkurencije bazirana je na specifičnosti tržišta završavanja (terminacije) poziva i odnosi se na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom, zbog postojanja CPP principa, motivisan povećati cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu budući da navedeni potez nema nikakvog uticaja na maloprodajne cijene njegovih krajnjih korisnika, odnosno podizanje cijena neće se prebaciti na njegove krajnje korisnike, već će samo povećati troškove drugih operatora koji koriste navedenu veleprodajnu uslugu.

S obzirom da četiri operatora na tržištu obrađenom ovim dokumentom imaju status značajne tržišne snage za uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, jasno je i da svaki operator može u određenom trenutku, u odsustvu regulacije, povećati cijenu usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu i to za sve operatore s kojima je ostvario interkonekciju, odnosno sve operatore fiksnih i mobilnih mreža.

Shodno navedenom, a imajući u obzir veliku neravnotežu u ukupnom broju minuta završenih (terminiranih) poziva u mrežu Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica i u mrežu ostala tri operatora za značajnom tržišnom snagom na predmetnom tržišti dolazi se do zaključka da, iako na predmetnom tržištu četiri operatora imaju status značajne tržišne snage za uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu,

moćnosti operatora da navedenu tržišnu snagu i iskoriste nijesu iste. Naime, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ima najveći broj krajnjih korisnika i to bi u slučaju povećanja cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu najviše uticalo na povećanje troškova druga tri operatora i na njihovu konkurentnost na maloprodajnom nivou. Iz navedenog proizlazi da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogao postavljanjem previsokih cijena usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, uticati na ostala tri operatora, na način da bi ovi operatori morali povećati cijenu poziva u mrežu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, s obzirom da većina poziva ova tri operatora završava u mreži Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica. Navedenim bi Crnogorski Telekom a.d. Podgorica direktno uticao na povećanje troškova tri operatora, njihovu konkurentnost na maloprodajnom nivou i na interes krajnjih korisnika ostala tri operatora koji bi bio ugrožen zbog rasta maloprodajnih cijena prema mreži Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica.

Agencija smatra da, u odsustvu regulacije, i MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica mogu pokušati iskoristiti svoj položaj značajne tržišne snage. Međutim, činjenica je da je mogućnost iskorišćavanja statusa značajne tržišne snage MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica u odnosu na Crnogorski Telekom a.d. Podgorica vrlo ograničena. Naime, neravnoteža u ukupnom broju minuta završenih (terminiranih) poziva u mrežu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica i MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica dovodi do zaključka da su MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica ograničeni u svojim postupcima i to zbog činjenice da, u slučaju povećanja cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, a zbog njihove vrlo male baze korisnika, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ne bi bio prisiljen pod svaku cijenu prihvatiti nove uslove zbog čega bi mogao i otkazati interkonekciju, a što bi ipak više štetilo MTEL-u d.o.o. Podgorica, Telemach-u d.o.o. Podgorica i Telenor-u d.o.o. Podgorica kojima najveći broj poziva predstavljaju pozivi izvan sopstvene mreže, odnosno pozivi prema Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica. Iz navedenog proizilazi da MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica, iako mogu pokušati povećati cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, ne mogu u potpunosti iskoristiti svoj položaj značajne tržišne snage na predmetnom tržištu budući da imaju lošu pregovaračku poziciju koja proizlazi iz nedostatka kompenzacione kupovne moći, što znači da nijesu u istoj poziciji kao Crnogorski Telekom a.d. Podgorica.

5.3.1.2. Diskriminacija na cjenovnoj osnovi

Diskriminacija na cjenovnoj osnovi odnosi se na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom nudi različite cijene veleprodajne usluge svom maloprodajnom dijelu (sopstvene potrebe) i povezanim društvima u odnosu na postojeće i potencijalne konkurente na veleprodajnom i pripadajućem maloprodajnom tržištu.

Osim gore navedenog postoje i druge vrste diskriminacije na cjenovnoj osnovi koje se mogu pojaviti na tržištu završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji. Naime, operatori su u mogućnosti odrediti različite cijene različitim operatorima za uslugu završavanja (terminacije) poziva, između operatora fiksnih mreža, između operatora mobilnih mreža ili između operatora fiksnih i operatora mobilnih mreža.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao odrediti različite cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu za svoje potrebe i povezana društva, i cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu koju nudi ostalim operatorima na tržištu, operatorima fiksnih i operatorima mobilnih mreža. U navedenom slučaju, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi, zbog neravnoteže u ukupnom broju minuta završenih (terminiranih) poziva u mrežu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica i mrežu MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica, mogao iskoristiti svoju značajnu tržišnu snagu i putem diskriminacije na cjenovnoj osnovi uticati na veće troškove MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica za većinu poziva koje nude, dok bi za sopstvene potrebe i potrebe povezanih društava, troškovi pa i maloprodajne cijene koje može ponuditi bili znatno manji. U navedenom slučaju bi MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica, da bi bili cjenovno konkurentni Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica na maloprodajnom nivou, morali ponuditi niže cijene poziva u mrežu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, što bi dovelo do cjenovnog stezanja margine i povećanja troškova MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica, i na kraju, njihovog vjerovatnog izlaska s tržišta.

Agencija je mišljenja, kao i u slučaju prepreke razvoju konkurencije koja se ogleda u postavljanju previsokih cijena, da bi, u odsustvu regulacije, i MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica mogli pokušati iskoristiti svoj položaj značajne tržišne snage diskriminacijom na cjenovnoj osnovi. Međutim, mogućnost iskorišćavanja statusa značajne tržišne snage MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica u odnosu na Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je vrlo ograničena. Naime, neravnoteža u ukupnom broju minuta završenih (terminiranih) poziva u mrežu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica

i u mrežu MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica dovodi do zaključka da su MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica ograničeni u svojim postupcima zbog toga što, u slučaju da postave različite cijene usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, za svoje potrebe i za povezana društva, u odnosu na Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica ne bi bio prisiljen prihvatiti nove uslove, odnosno mogao bi otkazati interkonekciju, a što bi ipak više naškodilo operatoru koji ima manji broj korisnika i kojem najveći broj poziva predstavljaju pozivi izvan mreže. Iz navedenog proizlazi da MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica mogu pokušati diskriminirati Crnogorski Telekom a.d. Podgorica na cjenovnoj osnovi, međutim ne mogu u potpunosti iskoristiti svoj položaj značajne tržišne snage na predmetnom tržištu te u ovoj situaciji nije u istom položaju kao Crnogorski Telekom a.d. Podgorica.

Isto tako, a kao što je i obrazloženo u prethodnom poglavlju, osim međusobnih odnosa operatora sa značajnom tržišnom snagom na tržištu obrađenom ovim dokumentom, Agencija je sagledala i odnose postojećih operatora na tržištu i svih potencijalnih novih operatora koji bi mogli ući na tržište. U navedenom slučaju svi operatori sa značajnom tržišnom snagom su u mogućnosti iskoristiti navedeni status u odnosu na potencijalne nove operatore, a što bi dovelo do povećanja troškova novih operatora i mogućeg izlaska s tržišta.

5.4. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Agencija je analizirala vertikalno prenošenje značajne tržišne snage, na bazi dva odnosa:

- Crnogorski Telekom a.d. Podgorica - postojeći operator (MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica) i potencijalni novi operatori na tržištu;
- postojeći operatori na tržištu -potencijalni novi operatori na tržištu.

Polazeći od razlike u mogućnosti iskorišćavanja značajne tržišne snage na tržištu obrađenom ovim dokumentom između Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica i MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica, koja proizlazi iz kompezacione kupovne moći Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, a koju MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica nemaju, Agencija smatra da, u navedenom odnosu, prepreke razvoju konkurencije mogu dolaziti samo od strane Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica.

U drugom odnosu, zbog specifičnosti navedenog tržišta i činjenice da sva četiri operatora imaju status značajne tržišne snage na tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu, Agencija smatra da su i jedan i drugi postojeći operatori u povoljnijem položaju u odnosu na potencijalne nove operatore na tržištu. Drugim riječima, u ovom odnosu postojeći operatori imaju kompezacionu kupovnu moć na tržištu dok je potencijalni novi operatori nemaju. Stoga, Agencija smatra da, u navedenom odnosu, prepreke razvoju konkurencije dolaze samo od postojećih operatora na tržištu

5.4.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje interkonekcije

U Evropskoj sudskoj praksi odbijanje dogovora/uskraćivanje interkonekcije se ne odnosi samo na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom u potpunosti odbija pružiti/ponuditi veleprodajnu uslugu, nego i na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom spreman ponuditi uslugu, ali pod nerazumnim/neopravdanim uslovima. U ovom dijelu se obrađuje samo potpuno odbijanje dogovora ili uskraćivanje interkonekcije, dok je drugi dio iz navedenog primjera opisan pod ostalim preprekama razvoju konkurencije (neopravdani zahtjevi, previsoke cijene, itd.) U odsustvu regulacije, operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu obrađenom ovim dokumentom, mogao bi odbiti zahtjev za interkonekcijom s novim operatorom na tržištu, odnosno, mogao bi drugom, postojećem operatoru na tržištu uskratiti već ostvarenu interkonekciju.

Pri određivanju značajne tržišne snage, kao i prepreka razvoju konkurencije, važno je definisati izvor značajne tržišne snage. Na tržištu koje je obrađeno ovim dokumentom izvor značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica je široko razvijena pristupna mreža i veliki broj krajnjih korisnika. Široko razvijena pristupna mreža i veliki broj krajnjih korisnika omogućava Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica, koji ima najveći broj direktno spojenih korisnika na sopstvenu mrežu, odbijanje zahtjeva za interkonekciju s nekim novim operatorom na tržištu budući da ne zavisi od malog broja korisnika koje određeni operator ima. Drugim riječima, veću štetu će pretrpjeti operator koji tek ulazi na tržište i čiji korisnici u slučaju neostvarivanja interkonekcije s Crnogorskim Telekomom a.d. Podgorica neće moći komunicirati s najvećim brojem korisnika, nego Crnogorski Telekom a.d. Podgorica budući da njegovi korisnici u istom slučaju neće biti u mogućnosti ostvariti komunikaciju s malim brojem korisnika novog operatora. Ako bi se navedeno dogodilo, ulazak potencijalnih konkurenata na tržište bi bio doveden u pitanje, a budući da upravo novi operatori na maloprodajnim tržištima dovode do povećanja konkurencije i smanjenja cijena, pomenuta situacija ne bi bila dobra niti sa aspekta ukupne konkurencije.

Isto tako, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao uskratiti interkonekciju postojećim operatorima na tržištu, odnosno operatorima fiksnih i mobilnih mreža. U tom slučaju bi Crnogorski Telekom a.d. Podgorica iskoristio položaj značajne tržišne snage na predmetnom tržištu zbog čega krajnji korisnici postojećih operatora ne bi mogli uputiti poziv prema krajnjim korisnicima Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica koji čine najveći dio baze korisnika. Ni u navedenom slučaju ostali operatori ne bi bili konkurentni Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica na maloprodajnom nivou, jer ne bi mogli ponuditi pozive u mrežu operatora s najvećim brojem korisnika, a što je preduslov konkurentnosti na maloprodajnom tržištu. Prethodno opisano dovelo bi do izbacivanja postojećih konkurenata s tržišta budući da bi i njihov poslovni plan na pripadajućem maloprodajnom tržištu bio u opasnosti.

Važno je naglasiti da ostala tri operatora fiksne mreže (MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica) ne bi bili u mogućnosti uskratiti već postojeću interkonekciju Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica kao operatoru s najvećim brojem korisnika, a zbog njihove loše pregovaračke pozicije koja proizlazi iz nedostatka kompezacione kupovne moći, te u toj situaciji nijesu u istom položaju kao Crnogorski Telekom a.d. Podgorica.

Što se tiče odnosa MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica i potencijalnih novih operatora na tržištu, Agencija smatra da bi i oni, kao i Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, mogli iskoristiti svoju značajnu tržišnu snagu na predmetnom tržištu i odbiti zahtjev za interkonekcijom s nekim novim operatorom na tržištu zbog toga što ne zavise od malog broja korisnika koje navedeni operator ima. Ako bi se navedeno dogodilo, doveo bi se u pitanje ulazak potencijalnih konkurenata na tržište, a s obzirom da upravo novi operatori na maloprodajnim tržištima dovode do povećanja konkurencije i smanjenja cijena, pomenuta situacija ne bi bila povoljna ni sa aspekta ukupne konkurencije.

5.4.2. Prenosnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama

5.4.2.1. Taktike odgađanja

Taktike odgađanja se odnose na situacije u kojima postojeći operatori sa značajnom tržišnom snagom ne odbijaju pružanje pripadajuće veleprodajne usluge/interkonekcije, ali istu pružaju sa zakašnjenjem u odnosu na svoj maloprodajni dio (sopstvene potrebe) ili povezana društva, te na taj način dovode sadašnje i potencijalne konkurente u neravnopravan položaj na pripadajućem maloprodajnom tržištu s obzirom da je veleprodajna usluga na tržištu obrađenom ovim dokumentom neophodna za pružanje usluge krajnjim korisnicima.

Agencija smatra da bi u odsustvu regulacije sva četiri operatora sa značajnom tržišnom snagom na navedenom tržištu mogli koristiti taktike odgađanja u pregovorima s novim operatorima koji ulaze na tržište. Čak i kad postojeći operatori na tržištu ne bi odbijali da potpišu ugovor o interkonekciji s novim operatorom/operatorima na tržištu, mogli bi pokušati što je moguće više odložiti potpisivanje navedenog ugovora s ciljem očuvanja svog tržišnog učešća na pripadajućem maloprodajnom tržištu. U ovakvoj situaciji potencijalni konkurenti na pripadajućem maloprodajnom tržištu ne bi na vrijeme mogli ponuditi kompletnu uslugu poziva prema svim mrežama svojim krajnjim korisnicima te bi i njihov poslovni plan na pripadajućem maloprodajnom tržištu bio u opasnosti.

Kada bi se gore navedeno ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom na tržištu obrađenom ovim dokumentom realizovalo, došlo bi do onemogućavanja novih operatora u pružanju potpune usluge na maloprodajnom nivou, a što bi dovelo do problema u poslovanju i njihovog izlaska s tržišta. Pomenutim postupcima operatora sa značajnom tržišnom snagom, došlo bi do prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog tržišta na kojem imaju status značajne tržišne snage na pripadajuće maloprodajno tržište.

5.4.2.2. Neopravdani zahtjevi

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove ugovora o interkonekciji koji se odnose na pružanje veleprodajne usluge, a koji nisu neophodni za pružanje iste, ali podižu troškove i troše vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata na pripadajućem maloprodajnom tržištu.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi, u odsustvu regulacije, mogao koristiti razne oblike neopravdanih zahtjeva kojima bi mogao uticati na poslovne odluke i troškove postojećih i potencijalnih konkurenata. Naime, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao nametnuti postojećim i potencijalnim konkurentima na pripadajućem maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, s obzirom na uslove i iznos ili neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje veleprodajne usluge, a sve s ciljem podizanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Isto tako, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao tražiti nivo informacija o potrebama za veleprodajnom uslugom, iznad nivoa koji je potreban i tehnički opravdan za pružanje veleprodajne usluge. Iz navedenog bi mogle proizaći prednosti za Crnogorski Telekom a.d. Podgorica koji bi mogao ciljati na korisnike koji su predmet interesa novih operatora.

Ukoliko bi se navedeno ponašanje Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica stvarno i realizovalo, došlo bi do povećanja troškova operatora i, posljedično, problema u poslovanju, te njihovog izlaska s tržišta. U navedenoj situaciji došlo bi do prenošenja

značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica velepodajnog tržišta obrađenog ovim dokumentom na pripadajuće maloprodajno tržište.

5.4.2.3. Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima

U ovom slučaju riječ je o postupcima operatora sa značajnom tržišnom snagom u kojima koristi podatke koje mu u okviru pružanja velepodajnih usluga daju postojeći ili potencijalni konkurenti i korišćenju istih kako bi se povećali troškovi konkurenata ili smanjila zarada na pripadajućem maloprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao zatražiti određene informacije od postojećih i potencijalnih novih konkurenata, a u vezi planiranja kapaciteta saobraćaja na određenim relacijama za potrebe pružanja usluge završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu. Isto tako mogao bi zatražiti informacije i o budućim kolokacijama na kojima konkurenti planiraju interkonekciju. Iz ovakvih bi se informacija vrlo lako mogli prepoznati planovi konkurenata na maloprodajnom tržištu ili bar geografski segment malopodajnog tržišta na kojem planiraju konkurisati Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica. U navedenom bi slučaju Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogao koristiti informacije svojih konkurenata za potrebe svog malopodajnog dijela (sopstvene potrebe) ili potrebe povezanih društava i to na način da pripremi posebne uslove za pojedine krajnje korisnike kako bi ih motivisao da ne promijene operatora, a što bi moglo dovesti do smanjenja malopodajnih prihoda konkurenata, ukoliko krajnji korisnici odustanu od prelaska, ili do povećanja troškova konkurenata (npr. dodatni marketinški troškovi za privlačenje korisnika).

Na navedeni način Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi ostvario prednosti pred ostalim konkurentima i to tako što bi iskoristio svoj položaj značajne tržišne snage na velepodajnom tržištu koje je obrađeno ovim dokumentom i isti prenio na pripadajuće malopodajno tržište te na taj način, na kraju, uticao na povećanje troškova ostalih operatora, probleme u poslovanju i vjerovatni izlazak s tržišta.

5.4.2.4. Diskriminacija kvalitetom usluge

Diskriminacija kvalitetom usluge je moguća u slučajevima u kojima operator sa značajnom tržišnom snagom utiče na povećanje troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata ili smanjivanjem zarade na malopodajnom nivou na način da ih dovede u neravnopravan položaj kvalitetom pružanja usluge.

Osim diskriminacije na cjenovnoj osnovi, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je u mogućnosti vršiti diskriminaciju u uslovima, kvalitetu, rokovima ili informacijama.

Navedeni oblici diskriminacije, odnosno oblici diskriminacije koji nisu povezani s cijenama, a koji se mogu pojaviti na tržištu, također, direktno utiču na podizanje troškova konkurencije, odnosno mogu ostale operatore dovesti u nepovoljan položaj te ih, na kraju i prisiliti da prestanu nuditi svoje usluge na tržištu.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogao diskriminirati ostale operatore na tržištu kvalitetom usluga i to na način da nudi veleprodajnu uslugu koja je neophodna za pružanje kompletne maloprodajne usluge, a koja je kvalitetom lošija od usluge koju nudi svome maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Postoji mogućnost da u slučaju pada mreže ili problema u mreži, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica daje prioritet završavanju (terminaciji) poziva upućenih iz sopstvene mreže ili mreže povezanog društva na štetu poziva upućenih iz drugih mreža. Ovakvo ponašanje dovodi do situacije da postojeći ili potencijalni konkurent gubi povjerenje krajnjih korisnika (šteta na maloprodajnom nivou).

Svi gore navedeni postupci diskriminacije kvalitetom usluga mogli bi dovesti do neopravdanog povećanja troškova sadašnjih ili potencijalnih konkurenata s posljedicom njihovog izlaska s tržišta, a što bi onda uputilo na zaključak da bi Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogao uspjeti prenijeti značajnu tržišnu snagu s veleprodajnog na pripadajuće maloprodajno tržište.

5.4.2.5. Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija

Diskriminirajuće korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija odnosi se na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom tržištu pruža informacije važne za pružanje usluga na maloprodajnom tržištu svom maloprodajnom dijelu (sopstvene potrebe) ili povezanim društvima, a iste ne pruža postojećim ili potencijalnim konkurentima na pripadajućem maloprodajnom tržištu, čime utiče na korišćenje veleprodajne usluge i na konkurentnost na maloprodajnom nivou.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, svojim konkurentima na pripadajućem maloprodajnom tržištu, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica mogao uskraćivati važne informacije i tako uticati na njihovu konkurentnost na maloprodajnom nivou. Naime, u slučaju promjena u topologiji mreže Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica, moglo bi doći i do određenih promjena u pružanju usluge završavanja (terminacije) poziva u mrežu Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica, kao jedne od usluga interkonekcije, te bi Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, ukoliko ne bude imao odgovarajuću obavezu, mogao uskratiti informacije o planiranim promjenama u mreži/topologiji mreže svojim postojećim i potencijalnim konkurentima, odnosno na taj način dovesti sopstveni maloprodajni dio i povezana društva u povoljniji položaj na pripadajućem

maloprodajnom tržištu. Navedenim postupcima Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica posljedično bi došlo do povećavanja troškova drugih operatora, a što bi dovelo do njihovog izlaska s tržišta. Na navedeni način došlo bi do vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica s veleprodajnog tržišta obrađenog ovim dokumentom na pripadajuće maloprodajno tržište.

5.4.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi

5.4.3.1. Unakrsno subvencioniranje

Ova prepreka razvoju konkurencije odnosi se na situaciju u kojoj postoje dva različita tržišta i dvije različite cijene na navedenim tržištima. Operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu na kojem ima navedeni status može, u odsustvu regulacije, naplaćivati cijenu iznad troška kako bi na pripadajućem maloprodajnom tržištu mogao pružiti cijenu ispod troškova, što bi dovelo do cjenovnog stezanja margina (**eng. price squeeze**) i na taj način prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog tržišta na pripadajuće maloprodajno tržište.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica bi mogao nuditi veleprodajnu uslugu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenu mrežu iznad troška i tako uticati na povećanje troškova operatora koji koriste navedenu uslugu, a u isto vrijeme, cijene na maloprodajnom nivou za pozive unutar sopstvene mreže postaviti ispod troška, što bi dovelo do cjenovnog stezanja margina (**eng. price squeeze**) drugih operatora i rasta troškova konkurencije, problema u poslovanju, i na kraju, izlaska sa tržišta.

6. Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom

U prethodnom poglavlju Agencija je analizirala prepreke koje bi se u odsustvu regulacije mogle pojaviti na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji na kojem svi operatori fiksnih mreža imaju status operatora sa značajnom tržišnom snagom i pripadajućem maloprodajnom tržištu na koje navedeni operatori mogu prenijeti svoj dominantni položaj.

U skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, ako Agencija u postupku određivanja i analize tržišta utvrdi odstupanje od efikasne konkurencije, donijeće odluku o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu i tom operatoru odrediti, zadržati ili izmijeniti određene regulatorne obaveze iz člana 71-78 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Agencija je u analizi tržišta iz 2013. godine odredila operatorima sa značajnom tržišnom snagom različite (asimetrične) obaveze.

Agencija je u predmetnoj analizi tržišta, odredila operatorima sa značajnom tržišnom snagom, takođe, različite (asimetrične) obaveze, i to na sljedeći način:

Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom su određene sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.

Privrednim društvima MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica, kao operatorima sa značajnom tržišnom snagom određene su sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
4. Obaveza kontrole cijena.

Regulatorne obaveze određene u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama se moraju zasnivati na prirodi utvrđenog nedostatka na tržištu i moraju biti opravdane s obzirom na regulatorna načela i ciljeve iz Zakona. Svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora odrediti najmanje jednu regulatornu obavezu.

Shodno navedenim, Agencija u nastavku ovog dokumenta predlaže određivanje regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom koji su predmet ovog postupka, tj propisivanje sljedećih regulatornih obaveza:

6.1. Obaveza objavljivanja podataka

Agencija može, shodno članu 71 Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu da objavi podatke o uslugama pristupa i/ili interkonekcije, kao što su: računovodstveni podaci, tehničke specifikacije, karakteristike mreže, uslovi korišćenja i cijene usluga.

Agencija smatra da se na tržištu završavanja (terminacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji mora propisati Crnogorskom Telekom-u a.d. Podgorica, MTEL-u d.o.o. Podgorica, Telemach-u d.o.o. Podgorica i Telenor-u d.o.o. Podgorica kao operatorima sa značajnom tržišnom snagom, obaveza objavljivanja podataka. Ova obaveza objavljivanja podataka se opredmećuje u obliku referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije. Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije priprema se u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i objektivnim potrebama drugih operatora i u njoj se navodi precizna specifikacija, koja omogućava drugim operatorima da plaćaju samo zahtijevanu uslugu. Specifikacija referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije obavezno sadrži spisak usluga i povezane uslove u vezi njihovog pružanja, u skladu sa potrebama drugih operatora i cijene i popuste ili način njihovog određivanja. Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije operatora fiksne mreže obavezno sadrži i elemente usluga pristupa putem lokalne pristupne mreže, uključujući korišćenje elemenata pripadajuće infrastrukture.

Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije mora biti jasno definisana, i sadržati i sledeće elemente:

- (1) Opšte odredbe koje tiču predmeta ponude, načina usklađivanja interkonekcionih ugovora, primjene i važenja Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije, kao i zahtjeve za postupak pregovaranja i sl.;
- (2) Opis usluga koje su predmet Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije;
- (3) Ugovor o nivou relevantne usluge –**SLA (eng. Service Level Agreements)**

- (4) Arhitektura međupovezivanja i tehnički uslovi uspostavljanja interkonekcije, sinhronizacije, specifikacija protokola za interkonekciju i signalizacionih protokola i sl.;
- (5) Planiranje i naručivanje usluga interkonekcije;
- (6) Interkonekcione tačke i interkonekcion linkovi;
- (7) Cijene usluga interkonekcije koje se odnose na cijene terminacije poziva, kao i povezanih usluga;
- (8) Obračun plaćanja, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;
- (9) Kvalitet usluga;
- (10) Upravljanje, rad i održavanje usluge;
- (11) Odgovornost i naknada štete;
- (12) Povjerljivost informacija i poslovna tajna;
- (13) Rješavanje sporova.

Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije mora sadržati dio koji se odnosi na uslove korišćenja zajedničkog prostora-kolokacije, u kojem će se definisati sledeći elementi:

- (1) Opšte odredbe koje tiču predmeta ponude, vremena stupanja na snagu i važenja Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije, zahtjeva i odbijanja zahtjeva za kolokaciju, postupka uspostavljanja i otkazivanja kolokacije i sl.;
- (2) Opis usluge;
- (3) Tehnička realizacija koja se odnosi na tehničke uslove i pravila korišćenja kolokacijskog prostora, sigurnosne mjere u pogledu pristupa objektima operatora za interkonekciju koji pruža uslugu kolokacije;
- (4) Postupci planiranja i realizacije planiranih kapaciteta i rezervacije lokacije i kolokacijskog prostora;
- (5) Cijene i naknade svih usluga koje odnose na uslugu kolokacije;
- (6) Obračun, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;
- (7) Kvalitet usluga;
- (8) Povjerljivost informacija i poslovna tajna i
- (9) Izmjene ugovora o pružanju usluga kolokacije.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da, u roku od 90 dana od dana dostavljanja Rješenja o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dostave Agenciji na davanje saglasnosti tekst Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije, saglasno predloženom formatu Referentne ponude i i saglasno drugim regulatornim obavezama koje proističu iz analize relevantnog tržišta završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji.

Pored obaveze objavljivanja Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je u obavezi da dostavlja Agenciji (i/ili da objavljuje) kvartalno, detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (**eng. Key Performance Indicators- KPI**) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- stepen blokiranja mreže;
- prosječno vrijeme uspostavljanja usluge interkonekcionog linka;
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara interkonekcionog linka i
- KPI koji se odnose na pružanje usluge zajedničkog korišćenja prostora (kolokacije).

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (**eng. Key Performance Indicators- KPI**) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta.

Agencija smatra da je proporcionalno i opravdano nametnuti obavezu objavljivanja podataka Crnogorskom Telekom-u a.d. Podgorica, MTEL-ud.o.o. Podgorica, Telemach-u d.o.o. Podgorica i Telenor-u d.o.o. Podgorica, kako bi se osigurala praksa da veleprodajni operator nudi usluge istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugim riječima, propisivanje ove obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminisani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Primarna funkcija obaveze objavljivanja podataka je da druge obaveze, učini još efikasnijim.

Sprovođenje obaveze objavljivanja podataka omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, navedena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smjeru rješavanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi sve oblike diskriminatornog ponašanja samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu. Objavljivanjem preciznih procedura i rokova za realizaciju interkonekcije otklanjaju se prepreke u vidu taktika odgađanja i neopravdanih zahtjeva od strane pružaoca usluga interkonekcije.

Obaveza objavljivanja podataka je, takođe, komplementarna obavezi vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internih transfernih cijena operatora sa značajnom tržišnom snagom. Primjena obaveze objavljivanja podataka ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu cjenovnog stezanja margina profita (*eng. price squeeze*) operatora.

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu.

Agencija naglašava da je Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Ako Referentna ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije nije u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama ili uslovima na tržištu, nakon sprovedenih javnih konsultacija, Agencija može operatoru rješenjem naložiti izmjenu ponude, u roku od 30 dana od dana dostavljanja rješenja Agencije. Ovim rješenjem se može odrediti i minimalna lista elemenata ponude Operator može i samostalno izvršiti izmjenu Referentne ponude za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije. Referentnu ponudu za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije Agencija objavljuje na svojoj internet stranici.

6.2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti

Ovom regulatornom obavezom se obezbjeđuje da operator primjenjuje jednake uslove i kvalitet u pružanju usluge pristupa i/ili interkonekcije svim operatorima koji pružaju maloprodajne usluge, kao što to čini za sopstvene potrebe i za potrebe operatora koji su dio njegovog privrednog društva ili sa njim povezanog društva. Agencija može narediti objavljivanje ugovora o pristupu i/ili interkonekciji na internet stranici operatora, uz obezbjeđenje zaštite povjerljivih podataka.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica, kao operatori sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, su dužni da primijene iste uslove i cijenu završanja (terminacije) poziva upućenih iz fiksnih i mobilnih mreža.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su, kao operatori sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, u obavezi da:

- obezbijede jednake uslove u pogledu rokova, cijena, informacija drugim operatorima koji pružaju istovjetne usluge;
- pružaju usluge i podatke drugim operatorima pod istim uslovima i istog kvaliteta u odnosu na usluge koje pruža za sopstvene potrebe ili za potrebe svojih povezanih društava;
- dostave Agenciji ugovore o interkonekciji koji su zaključeni na osnovu Referentne ponuda za pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije predviđene obavezom objavljivanja podataka iz tačke 6.1. ovog dokumenta, najkasnije u roku od 10 dana od dana zaključivanja istih.

Zadržavanjem ove regulatorne obaveze Crnogorskom Telekom-u a.d. Podgorica i MTEL-u d.o.o. Podgorica, kao operatorima sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, otklanjaju se prepreke razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj osnovi i diskriminacije na necjenovnoj osnovi.

Naime, operatori sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu mogu, u odsustvu regulacije, sprovoditi aktivnosti koje se odnose na pružanje usluge završavanja (terminacije) poziva koje su diskriminatorne u pogledu uslova, cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Takođe, operatori sa značajnom tržišnom snagom mogu obračunavati usluge završavanja (terminacije) poziva konkurentskim operatorima po višim cijena u poređenju sa cijenama koje nude svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja margine profita (*eng. price squeeze*) operatora.

Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, operatori sa značajnom tržišnom snagom mogu primjenjivati i antikonkurentne taktike odgađanja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Ove aktivnosti dovode u neravnotežan položaj konkurentne kompanije, a u krajnjem i korisnike.

Sprovođenje obaveze nediskriminatornosti će podrazumijevati da alternativni pružaoci usluga obezbijede uslugu završavanja (terminacije) poziva od veleprodajnog operatora pod istim uslovima kao i njegov maloprodajni dio ili povezana društva. Agencija vjeruje da je važno da i informacije koje operator sa značajnom tržišnom snagom dobije od alternativnih pružaoca usluga ne iskoristi za potrebe svog maloprodajnog dijela i time dovede alternativnog pružaoca usluga u neravnotežan položaj.

Obaveza nediskriminatornosti je komplementarna obavezi obezbjeđenja objavljivanja podataka. Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da dostave sve ugovore o interkonekciji. Zahvaljujući ovoj obavezi, Agencija je u mogućnosti da, uvidom u ugovore o interkonekciji sa različitim operatorima korisnicima i upoređivanjem istih, utvrdi da li operatori poštuju obavezu nediskriminatornog postupanja i da li pružaju usluge pod jednakim uslovima i sa istim kvalitetom kao što čine za sopstvene potrebe. Da nema ove obaveze, Agencija ne bi mogla da reaguje na odgovarajući način. Takođe, Agencija ocjenjuje da bi se uz ovu obavezu mogla efikasnije sprovesti i regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

Na kraju, Agencija konstatuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatore sa značajnom tržišnom snagom, već samo kvalitativno definiše njihov odnos prema drugim operatorima na veleprodajnom tržištu.

6.3 Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno članu 74 Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija radi odvojenog iskazivanja rezultata poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga pristupa i/ili interkonekcije sa ciljem kontrole sprovođenja mjera iz obaveze nediskriminatornosti ili sprječavanja neosnovanog unakrsnog subvencioniranja.

Nametanjem obaveze odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija, Agencija može, vertikalno integrisanom operatoru naročito naložiti da obezbijedi preglednost svojih veleprodajnih i internih transfernih cijena koje se odnose na transakcije između poslovnih jedinica, tržišta, segmenata tržišta i usluga vertikalno integrisanog operatora. Agencija može propisati metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana. Takođe, Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom vodeći računa o stepenu poverljivosti.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je, shodno obavezi nadzora cijena i odvajanja računovodstvenih evidencija propisanih u sklopu regulatornih obaveza nakon objavljenog prvog i drugog kruga analize ovog relevantnog tržišta, a na osnovu Metodologije za računovodstveno odvajanje i troškovno računovodstvo propisane od strane Agencije, implementirao ovu obavezu i dostavio RFI za 2011., 2012., 2013., 2014. i

2015. godinu, i pripremio odvojene računovodstvene evidencije po relevantnim tržištima, odnosno uslugama.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija treba da bude u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije 2005/698 o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

U skladu sa Preporukom, svrha uvođenja obaveze odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija je da pruži detaljne informacije o poslovnim rashodima i finansijskim rezultatima za relevantna tržišta i usluge. Prilikom pripremanja regulatornih računovodstvenih izvještaja operatori sa značajnom tržišnom snagom treba da se rukovode sledećim principima: troškovne uzročnosti, objektivnosti i nediskriminatornosti, konzistentnosti primjene i transparentnosti. U skladu sa Preporukom Evropske komisije, operator sa značajnom tržišnom snagom treba da pripremi račune dobiti i gubitka, izvještaje o angažovanom kapitalu za svaki segment obuhvaćen regulacijom, kao i izvještaje o usklađenosti regulatornih izvještaja sa zakonskim finansijskim izvještajima.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dužan je da sprovede obavezu odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija koje se odnose na uslugu terminacije poziva od ostalih veleprodajnih usluga i usluga maloprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama terminacije poziva u fiksnu mrežu Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom a.d. Podgorica svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom a.d. Podgorica svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza objavljivanja podataka i nediskriminatornosti, Agencija ocjenjuje neophodnim nametnuti obavezu odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjena cjenovnog stezanja profitne marže (*eng. price squeeze*) drugih operatora. Naime, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je vertikalno integrisani operator zbog čega je vrlo važno imati kontrolu nad transfernim naknadama koje nudi svome maloprodajnom dijelu, a kako ne bi unakrsnim subvencioniranjem prenio značajnu tržišnu snagu s tržišta veleprodajnog

završavanja poziva u sopstvenu javnu telefonsku mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji na pripadajuće maloprodajno tržište. Budući da se i veleprodajne i maloprodajna usluga nude unutar istog, vertikalno integrisanog operatora, odvojeno vođenje računovodstvenih evidencija je jedini način kontrole kako bi se utvrdilo da operator ne vrši unakrsno subvencioniranje i time vertikalno prenosi značajnu tržišnu snagu.

Polazeći od već nametnutih obaveza nediskriminatornosti i objavljivanja podataka, Agencija ocjenjuje zadržavanje obaveze vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom. Obaveze koje Agencija određuje operatoru sa značajnom tržišnom snagom moraju biti u srazmjeri sa koristima od ispunjenja određenih mu obaveza. Predmetnom regulatornom mjerom se samo provjerava usklađenost Crnogorskog Telekoma a.d. Podgorica sa ostalim regulatornim obavezama određenim ovim dokumentom.

6.4. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja

Agencija može, shodno članu 75 Zakona o elektronskim komunikacijama naložiti preduzimanje mjera radi izvršavanja opravdanih zahtjeva za pristup i korišćenje mogućnosti određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža, elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme.

U slučaju postojanja prepreka razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na odbijanje zaključivanja ugovora o interkonekciji i pristupu, gdje operatori zavise od infrastrukture drugog za pružanje maloprodajnih usluga, potrebno je da Agencija postavi okvire, odnosno odredi odgovarajuće regulatorne obaveze, kako bi se onemogućilo uskraćivanje pristupa i interkonekcije ili bilo koje drugo neprihvatljivo uslovljavanje. Pravilnik o pristupu i interkonekciji (Sl.list CG 24/14) propisuje uslove za obezbjeđenje pristupa i interkonekcije, prava i obaveze operatora u vezi sa pristupom i interkonekcijom, uslove pod kojima operatori mogu ograničiti interkonekciju ili pristup.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza veleprodajnog tržišta završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji, Agencija svim operatorima koji imaju značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, određuje obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

Zbog specifičnosti tržišta završavanja (terminacije) poziva u određenu javnu komunikacionu mrežu koje se pruža na fiksnoj lokaciji, a koja se ogleda u postojanju CPP principa, svaki operator ima status značajne tržišne snage u sopstvenoj mreži. Drugim riječima, svi operatori sa značajnom tržišnom snagom imaju 100%-tni tržišni

udio prema završavanju (terminaciji) poziva u sopstvenu javnu komunikacionu mrežu što im daje mogućnost donošenja odluka nezavisno od ostalih učesnika na tržištu i omogućava im sprječavanje ili otežavanje pristupa drugih operatora njihovim korisnicima.

Naime, nepostojanje navedene regulatorne obaveze onemogućilo bi pristup ostalih operatora njihovim korisnicima što bi u tom slučaju značilo da svaki operator ima mogućnost ponuditi komunikaciju samo između svojih korisnika. Navedeno bi otežalo ili u potpunosti onemogućilo operatorima ulazak na pripadajuće maloprodajno tržište što bi spriječilo efikasnu konkurenciju na maloprodajnom nivou i bilo bi suprotno interesima krajnjih korisnika.

Takođe, u prethodnom poglavlju ovog dokumenta Agencija je, između ostalog, analizirala prepreke koje se odnose na odbijanje dogovora/uskraćivanje interkonekcije i taktike odgađanja. Prema mišljenju Agencije, potrebno je spriječiti mogućnost da se prethodno navedene prepreke pojave na tržištu te se operatorima sa značajnom tržišnom snagom određuje regulatorna obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korištenja, i to na sljedeći način:

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su obavezni da omoguće pristup elementima mreže njihovog korišćenja na način da:

- 1) u dobroj vjeri pregovaraju sa operatorima o zahtjevima za pristup elementima mreže i njihovom korišćenju;
- 2) omoguće pristup posebnim djelovima mreže i/ili opreme koji nijesu aktivni ;
- 3) izvrše interkonekciju elektronske komunikacione mreže u skladu sa odredbama Pravilnika o pristupu i interkonekciji;
- 4) ne uskrate prethodno ostvareni pristup;
- 5) obezbijede određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;
- 6) odobre otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnostima koje su neophodne za interoperabilnost usluga ili mreža, uključujući i virtuelne mreže;
- 7) obezbijede zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja elektronske komunikacione infrastrukture i povezane opreme;
- 8) obezbijede mogućnosti koje su potrebne za ostvarivanje interoperabilnosti usluga za krajnje korisnike usluga, uključujući usluge inteligentnih mreža, distributivnih sistema ili rominga u mobilnim mrežama;
- 9) obezbijede pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima koji su potrebni za obezbjeđivanje lojalne konkurencije prilikom pružanja usluga;

10) obezbijede pristup povezanim uslugama, kao što su identifikacija, davanje podataka o lokaciji i usluge dostupnosti korisnika.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da, shodno Pravilniku o pristupu i interkonekciji, odgovore na zahtjev za pristup i interkonekciju u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva. Ukoliko zahtjev za pristup ili interkonekciju nije potpun, Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica će tražiti da podnosilac dopuni svoj zahtjev u roku od 15 dana od dana podnošenja nepotpunog zahtjeva.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom a.d. Podgorica da obezbijedi ugovor o nivou usluge - **SLA (eng. Service Level Agreements)** za sve oblike relevantnih usluga, kao što su npr. rokovi uspostavljanja usluge, vrijeme otklanjanja kvarova. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da Crnogorskom Telekom-u treba biti određena obaveza pružanja ugovora o nivou usluge (SLA), koja će činiti sastavni dio predmetne Referentne ponude. Kako bi se obezbijedila primjena nametnutog nivoa SLA, Agencija predlaže određivanje obaveze Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica da objavljuje glavne pokazatelje efikasnosti - **KPI (eng. Key Performance Indicators)** na kvartalnoj osnovi ili na zahtjev Agencije, što je detaljno navedeno u dijelu obaveze objavljivanja podataka.

Pristup Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica mogu ograničiti samo u slučaju da operatorski pristup nije izvodljiv iz tehničkih razloga. U tom slučaju operatori su dužni da detaljno obrazlože razloge odbijanja zahtjeva i dostavi ih podnosiocu zahtjeva, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Operatori su dužni da zaključe ugovor o pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva. Potpisani ugovori o pristupu ili interkonekciji se dostavljaju Agenciji radi evidencije i ocjene usklađenosti sa Zakonom, u roku od 10 dana od dana potpisivanja.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su obavezni u dobroj vjeri pregovarati sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa određenim mrežnim elementima. U slučaju da se ova obaveza ne utvrdi operatori sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu bi mogli nametnuti potencijalnim konkurentima razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, bankarskih garancija, u pogledu uslova i iznosa ili

neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge i to samo iz razloga povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Pored toga, operatori sa značajnom tržišnom snagom bi mogli tražiti nivo informacija iznad potrebnog i tehnički opravdanog za pružanje relevantne usluge.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da omogućé operatorski pristup određenim mrežnim elementima, na način da operatori koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtijevane usluge.

Operatori sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu ne smiju uskratiti prethodno ostvareni pristup i interkonekciju, s obzirom da bi to imalo za rezultat povećanje troškova operatora koji su imali ostvaren pristup ili interkonekciju.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da obezbijede određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;

Agencija obavezuje Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica da odobre otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnosti koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost usluga ili mreža. Agencija ocjenjuje da je obaveza nužna za uspostavljanje i održavanje konkurencije na tržištu, jer bi u protivnom konkurentima bio onemogućen pristup na tržište ili ne bi mogli ponuditi uslugu istog kvaliteta na maloprodajnom tržištu.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica su u obavezi da obezbijede zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture. Osiguranjem ove obaveze, ukoliko je to tehnički izvodljivo, doprinosi se snižavanju troškova poslovanja konkurentskih kompanija kojima se pruža mogućnost zajedničkog korišćenja infrastrukture.

Agencija obavezuje Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica da obezbijede mogućnosti koje su potrebne za obezbjeđivanje korisnicima interoperabilnosti usluga, na način da osigura pružanje relevantne usluge po fer i razumnim uslovima, a koji se ne razlikuju od uslova koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanom društvu.

Agencija obavezuje Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica, MTEL-a d.o.o. Podgorica, Telemach-a d.o.o. Podgorica i Telenor-a d.o.o. Podgorica da obezbijede pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, kojim se pospješuje konkurencija kod pružanja relevantnih usluga.

Propisivanje obaveze omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je opravdano i proporcionalno aktuelnim i potencijalnim preprekama na ovom tržištu, jer se radi o regulatornoj obavezi koja doprinosi većem stepenu konkurencije na odgovarajućem maloprodajnom tržištu.

Agencija ocjenjuje da obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže nije sama po sebi dovoljna da na efikasan način reguliše prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Drugim riječima, obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže je komplementarna obavezi obezbjeđenja objavljivanja podataka, odnosno objavljivanja referentne ponude.

6.5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva

U skladu sa odredbama člana 76 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija određuje Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica, MTEL-u d.o.o. Podgorica, Telemach-u d.o.o. Podgorica i Telenor-u d.o.o. Podgorica, kao operatorima sa značajnom tržišnom snagom, obavezu kontrole cijena usluga terminacije poziva u javnoj fiksnoj telefonskoj mreži. Agencija određuje Crnogorskom Telekomu a.d. Podgorica i obavezu primjene vođenja troškovnog računovodstva, u skladu sa pozitivnim pravnim aktima koji regulišu ovu oblast. Ova mjera ima za cilj da spriječi operatora sa značajnom tržišnom snagom da održava neopravdano visoke cijene ili da niskim cijenama istisne konkurente na štetu krajnjih korisnika.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Crnogorski Telekom a.d. Podgorica je, shodno obavezi nadzora cijena i odvajanja računovodstvenih evidencija propisanih u sklopu regulatornih obaveza nakon objavljenog prvog i drugog kruga analize ovog relevantnog tržišta, a na osnovu Metodologije za računovodstveno odvajanje i troškovno računovodstvo propisane od strane Agencije, implementirao ovu obavezu i dostavio RFI za 2011., 2012., 2013., 2014. i

2015. godinu, i pripremio odvojene računovodstvene evidencije po relevantnim tržištima, odnosno uslugama. Takođe, u prethodnom periodu, ovaj operator je dostavljao Agenciji izvjestaje o jediničnim troškovima po relevantnim uslugama. Agencija je imajući u vidu rezultate troškovnih modela sadržane u Izvjestajima o jediničnim troškovima, pristupala kontroli cijena usluga i ovog relevantnog tržišta, na način što je nametnula obavezu uskladjivanja cijena sa rezultatima modela.

Svrha određivanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije, a koje operator treba primijeniti prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža. Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Određivanjem navedene obaveze, Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Agencija može pristupiti utvrđivanju cijena relevantnih usluga na osnovu jediničnih cijena iz troškovnih modela operatora kojima je određena obaveza vođenja troškovnog računovodstva, revidiranih regulatornih godišnjih finansijskih izvještaja ili primjenom nekog drugog metoda kontrole cijena u skladu sa odredbama člana 76 Zakona o elektronskim komunikacijama, u periodu do naredne analize relevantnog tržišta.

Operatorima sa značajnom tržišnom snagom kojima je određena samo obaveza kontrole cijena, cijene veleprodajne usluge terminacije poziva u javnoj fiksnoj telefonskoj mreži će biti određene na osnovu cijene ove usluge koja je određena operatoru sa značajnom tržišnom snagom kome je određena obaveza vođenja troškovnog računovodstva. Ove cijene će biti iste, tj. simetrične.

Operator kojem je naloženo preduzimanje mjera kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva dužan je da dokaže da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja.

Cijene za terminaciju poziva koji su započeti u mrežama u inostranstvu će biti određivane na osnovu komercijalnih ugovora koje zaključuju operatori sa značajnom tržišnom snagom u Crnoj Gori sa drugim operatorima, uz obavezno ispunjavanje sljedećih uslova:

- Cijene terminacije poziva koji su započeti u mrežama u inostranstvu ne mogu biti niže od cijena terminacije poziva koji su započeti u mrežama u Crnoj Gori;
- Operatorima u Crnoj Gori koji traže ovu uslugu (terminaciju poziva koji su započeti u mrežama u inostranstvu), se ne mogu naplaćivati veće cijene od onih koje se naplaćuju međunarodnim operatorima za istu uslugu.
- Usluga terminacije poziva koji su započeti u mrežama u inostranstvu i njena cijena se ne može vezati sa bilo kojom drugom uslugom, jer bi se na taj način kršio princip nediskriminacije.

7. Zaključak

Na veleprodajnom tržištu završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji na teritoriji Crne Gore prisutni su operatori Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica

U postupku definisanja tržišta utvrđeno je da su relevantna tržišta:

1. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
2. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora MTEL d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
3. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telemach d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo;
4. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u javnu elektronsku komunikacionu mrežu koja se pruža na fiksnoj lokaciji operatora Telenor d.o.o. Podgorica, bez obzira odakle je poziv započeo.

Analizom kriterijuma za utvrđivanje pojedinačne snage zaključeno je da na tržištu terminacije ne postoji konkurencija i da svaki operator ima 100% tržišno učešće u sopstvenoj mreži, te Agencija proglašava Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica za operatore sa značajnom tržišnom snagom.

Na osnovu pojedinačne snage operatora i na osnovu mogućih prepreka koje se u odsustvu regulacije mogu javiti na tržištu terminacije poziva, Agencija je definisala regulatorne obaveze za svakog operatora:

Za Crnogorski Telekom a.d. Podgorica:

1. Obaveza objavljivanja podataka;
2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza odvojenog vođenja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza kontrole cijena i vođenja troškovnog računovodstva.

Za MTEL d.o.o. Podgorica, Telemach d.o.o. Podgorica i Telenor d.o.o. Podgorica:

1. Obaveza objavljivanja podataka;

2. Obaveza obezbjeđivanja nediskriminatornosti;
3. Obaveza pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
4. Obaveza kontrole cijena.

Agencija će operatore sa značajnom tržišnom snagom i regulatorne mjere odrediti rješenjem u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama.

Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na nacrtu analiza relevantnih tržišta

Crna Gora
Agencija za zaštitu konkurencije

AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST	
19.09.2017	
Prilog	Vrijednost
0102 613012	

Broj: 02 – 254/2
Podgorica, 15.09.2017. godine

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**
n/r g-din. Darka Grgurovića, izvršnog direktora
Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C
81000 PODGORICA

PREDMET: Izjašnjenje i mišljenje na dostavljene nacрте *analiza relevantnih tržišta*

Agenciji za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „AZZK“) je, 26.07.2017. godine dostavljen zahtjev Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „AEKIP“) za komentare, mišljenja i sugestije na nacрте analiza sljedećih relevantnih tržišta, pripremljene od strane AEKIP-a, i to:

1. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
2. Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj mobilnoj telefonskoj mreži;
3. a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
4. Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Pravni osnov za davanje mišljenja AZZK, na navedene analize predstavljaju odredbe člana 19 Zakona o zaštiti konkurencije (*Službeni list Crne Gore, broj 44/2012*), kao i odredbe člana 65 Zakona o elektronskim komunikacijama (*Službeni list Crne Gore, broj 40/2013*) (u daljem tekstu: „ZEK“), kojim je propisano da AEKIP u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati i preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u sektoru usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 66 ZEK-a, AEKIP sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije. Pored toga, nekadašnja Uprava za zaštitu konkurencije je sa AEKIP-om potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija (u daljem tekstu: „Sporazum“).

Ovim putem ističemo da je Agencija u potpunosti saglasna, u okviru svojih nadležnosti, sa predloženim tekstom nacрте dostavljenih akata na komentare, mišljenja i sugestije, a za potrebe rada AEKIP u skladu sa ZEK-om.

Uvidom u dostavljene nacрте analiza, Agencija je utvrdila da je AEKIP u postupku analize navedenih tržišta vodio računa o primjeni evropskih direktiva na području elektronskih komunikacija, a koje su implementirane u crnogorsko zakonodavstvo kroz ZEK.

Istovremeno, AEKIP ističe da su Preporukom Evropske komisije o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija, koja podliježu *ex_ante* regulaciji (2014/710/EC), usvojenoj u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge, definisana sljedeća tržišta usluga, i to:

UL. Svetlane Kane Radević br.3, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
www.azzk.me

- 1) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u sopstvenoj telefonskoj mreži koji se pružaju na fiksnoj lokaciji;
- 2) Veleprodajno tržište završavanja (terminacije) poziva u mobilnoj telefonskoj mreži;
- 3) a) Veleprodajni lokalni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji;
b) Veleprodajni centralni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište;
- 4) Veleprodajni visokokvalitetni pristup koji se pruža na fiksnoj lokaciji.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex_ante* regulaciji, obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste od četiri gore navedena relevantna tržišta, podložna *ex_ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

Članom 11 ZEK-a utvrđene su, između ostalih, nadležnosti AEKIP-a da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Zakono o zaštiti konkurencije, upućuje da akti ili radnje kojima se vrši povreda konkurencije, i to: sporazume kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija; zloupotrebe dominantnog položaja; koncentracije kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija ili slobodan razvoj otvorene tržišne ekonomije, a naročito stvaranje, odnosno jačanje dominantnog položaja na tržištu.

Uzimajući u obzir činjenicu da je AEKIP utvrdio da određena gore navedena definisana tržišta nijesu dovoljno konkurentna, AEKIP će nametnuti određene mjere identifikovanom operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom tržištu, sa čim je AZZK u potpunosti saglasna. Pri utvrđivanju nametnutih mjera/obaveza identifikovanom operatoru, AEKIP uzima u obzir i princip proporcionalnosti, pri čemu smatra da se isti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje ukloniti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije. U skladu sa ciljem i duhom Sporazuma, AZZK očekuje da bude obaviještena u slučaju neispunjavanja nametnutih mjera/obaveza identifikovanog operatora sa značajnom tržišnom snagom, kako ne bi doslo do narušavanja konkurencije na definisanim tržištima. U smislu navedenog, a shodno čl. 28 Zakona o zaštiti konkurencije, ističemo da AZZK može pokrenuti postupak povrede konkurencije po službenoj dužnosti i kada na osnovu podnijetih inicijativa, informacija, dokumenata i drugih raspoloživih podataka, osnovano pretpostavi postojanje povrede konkurencije.

Pri definisanju relevantnih tržišta, AEKIP je pošla od osnovnih načela definisanja relevantnih tržišta koja se odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka.

Zaključno, AEKIP je postupak analize predmetnih tržišta sproveo u skladu sa ZEK-om.

Ostajemo na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji AEKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlaštenjima u *ex ante* kontroli definisanih tržišta u skladu sa Zakonom.

S poštovanjem,

Obradili:
Samostalni savjetnici I:
Jovana Tošković
Momir Čukić

DIREKTOR
Miodrag Vujović

UL. Svetlane Kane Radević br.3, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
www.azzk.me